

Boeren voor Natuur, waar kan dit concept met succes worden ingevoerd?

Alterra-rapport 2145
ISSN 1566-7197

Anton Stortelder en Michel Kiers

Boeren voor Natuur, waar kan dit concept met succes worden ingevoerd?

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, Directie Regionale Zaken west, contactpersoon namens de opdrachtgever Gerard van Wakeren.
Projectcode 5238477-01

Boeren voor Natuur, waar kan dit concept met succes worden ingevoerd?

Anton Stortelder en Michel Kiers

Alterra-rapport 2145

Alterra, onderdeel van Wageningen UR
Wageningen, 2011

Referaat

Stortelder, A.H.F. en M. Kiers, 2011. *Natuur, waar kan dit concept met succes worden ingevoerd?* Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2145. 50 blz.; 23 fig.; 20 ref.

In welke gebieden en onder welke omstandigheden kan in ons land het bedrijfssysteem Boeren voor Natuur met succes worden ingevoerd? Het ministerie van EL&I heeft gevraagd kaartmateriaal te ontwikkelen waarop aangegeven wordt waar het bedrijfssysteem Boeren voor Natuur mogelijk (d.w.z. fysisch-geografische en historische omstandigheden geschikt) en gewenst (d.w.z. maatschappelijk waardevolle gebieden) is. Dit rapport doet verslag van de werkwijze, de selectiecriteria en de resultaten van deze zoektocht. De kaart die hiervan het resultaat is kan worden gebruikt om het concept Boeren voor Natuur verder uit te rollen.

Trefwoorden: Boeren voor Natuur, pilot, Natuurgericht bedrijf, gesloten kringloop, no-input, hogere zandgronden, rivierengebied, zeekleigebied, veenweiden, Wadden, duingebied, heuvelland, bossen, bebouwde kom.

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2011 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2145

Wageningen, februari 2011

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 Boeren voor Natuur, wat houdt dat in?	11
2.1 Ontwikkeling van een nieuw concept	11
2.2 Boeren voor Natuur: kenmerken van het natuurgerichte bedrijf	13
3 Waar is Boeren voor Natuur mogelijk?	17
3.1 Hogere zandgronden	18
3.2 Rivierengebied	25
3.3 Zeekleigebied	27
3.4 Veenweiden	28
3.5 Waddeneilanden	30
3.6 Duingebied	31
3.7 Heuvelland	31
3.8 Waar is Boeren voor Natuur mogelijk?	33
4 Waar is Boeren voor Natuur gewenst?	35
5 Waar is Boeren voor Natuur gewenst en mogelijk?	39
6 Hoe verder?	43
Literatuur	45
Bijlage 1	47
Bijlage 2	49

Samenvatting

De Europese Commissie heeft in 2006 en 2007 aangegeven geen bezwaar te hebben tegen de uitvoering van twee pilots Boeren voor Natuur. Op een bedrijf in de polder van Biesland en op drie bedrijven op het landgoed Twickel wordt deze aanpak nu uitgetoet. Na vijf jaar (eind 2012) wordt geëvalueerd door de financierende partijen: regionale overheden en het ministerie van EL&I. In 2013 evalueert de Europese Commissie de staatssteunbeschikking en met name de hoogte van de vergoeding. Bij goed gevolg mag verwacht worden dat dit bedrijfsconcept ook elders kan worden toegepast. Bij het natuurgerichte bedrijf volgens de visie Boeren voor Natuur (BvN) gaat het om enkele eenvoudige, maar ingrijpende voorwaarden. De mineralenkringloop moet gesloten zijn (no-input) en de waterhuishouding wordt aangepast. Verder wordt de landschapsstructuur versterkt en door de boer in stand gehouden.

Verwacht wordt dat met dit bedrijfssysteem grote voordelen te behalen zijn voor natuur en landschap. Tegelijkertijd gaat het om een forse bedrijfsomschakeling, waarvoor een substantiële vergoeding nodig is. Boeren voor Natuur kan daarom het best gericht worden ingezet. De vraag is in welke gebieden en onder welke omstandigheden in ons land het bedrijfssysteem Boeren voor Natuur met succes kan worden ingevoerd. Hiervoor is door EL&I, DRZ aan Alterra een helpdeskvraag geformuleerd. Gevraagd is om hiervoor een analyse en kaartmateriaal te maken.

Boeren voor Natuur-bedrijven zijn in principe overal mogelijk waar vóór de komst van de kunstmest aan het eind van de negentiende eeuw geboerd kon worden. De aanwezigheid van water in combinatie met droger oud bouwland was daarbij een voorwaarde. Alleen in waterrijke gebieden en in vruchtbare kleigebieden kon duurzaam een snee hooi worden geoogst. Hooiland vormde in de negentiende-eeuwse landbouw (die gebaseerd was op een grotendeels gesloten kringloop) de motor voor het gemengde bedrijf. Doordat het hooi als voer voor het vee deels werd omgezet in mest voor de bouwlanden stond het hooiland in dienst van de akkerbouw.

Op de hogere zandgronden zijn nu alleen de gebieden met nu nog kwelrijke beekdalen en oud bouwland op niet te grote afstand geschikt voor deze bedrijfsvorm. Grote delen met heide- en veenontginningen vallen dus af. In het rivierengebied is de combinatie van uiterwaarden met hoge oeverwallen een goede basis voor Boeren voor Natuur. In de veenweiden is duurzaam grasland mogelijk, maar alleen aan de randen is ten behoeve van een gemengd bedrijf een combinatie te maken met bouwland op de aangrenzende klei- en zavelgronden. Ook de zeekleigebieden komen in aanmerking voor een gesloten bedrijf, met uitzondering van de zware klei. Daar zijn op termijn problemen met de fosfaathuishouding te verwachten; bovendien zijn deze gronden niet geschikt als bouwlandgrond. Zuid-Limburg is zeer geschikt voor een bedrijfsvoering volgens Boeren voor Natuur; de combinatie van vruchtbare löss met ingesneden kwelrijke beekdalen is ideaal voor deze vorm van boeren. Op de Waddeneilanden ten slotte vormt de combinatie van kweldergrasland met de daaraan grenzende hogere grond een goede basis voor natuurgericht beheer.

Door de kaart met de gebieden waar Boeren voor Natuur mogelijk is te combineren met de kaart waar door het beleid wordt ingezet op behoud en ontwikkeling van natuur- en landschapswaarden (de zogenaamde maatschappelijk waardevolle gebieden), ontstaat de kaart met gebieden waar Boeren voor Natuur zowel mogelijk als wenselijk is. Deze laatste kaart kan gebruikt worden om het Boeren voor Natuur-bedrijf in ons land verder 'uit te rollen'. Uitrollen is pas mogelijk na goedkeuring van de evaluatie door de EU in 2013, of door middel van regelingen die gebaseerd zijn op de Catalogus Groenblauwe Diensten.

1 Inleiding

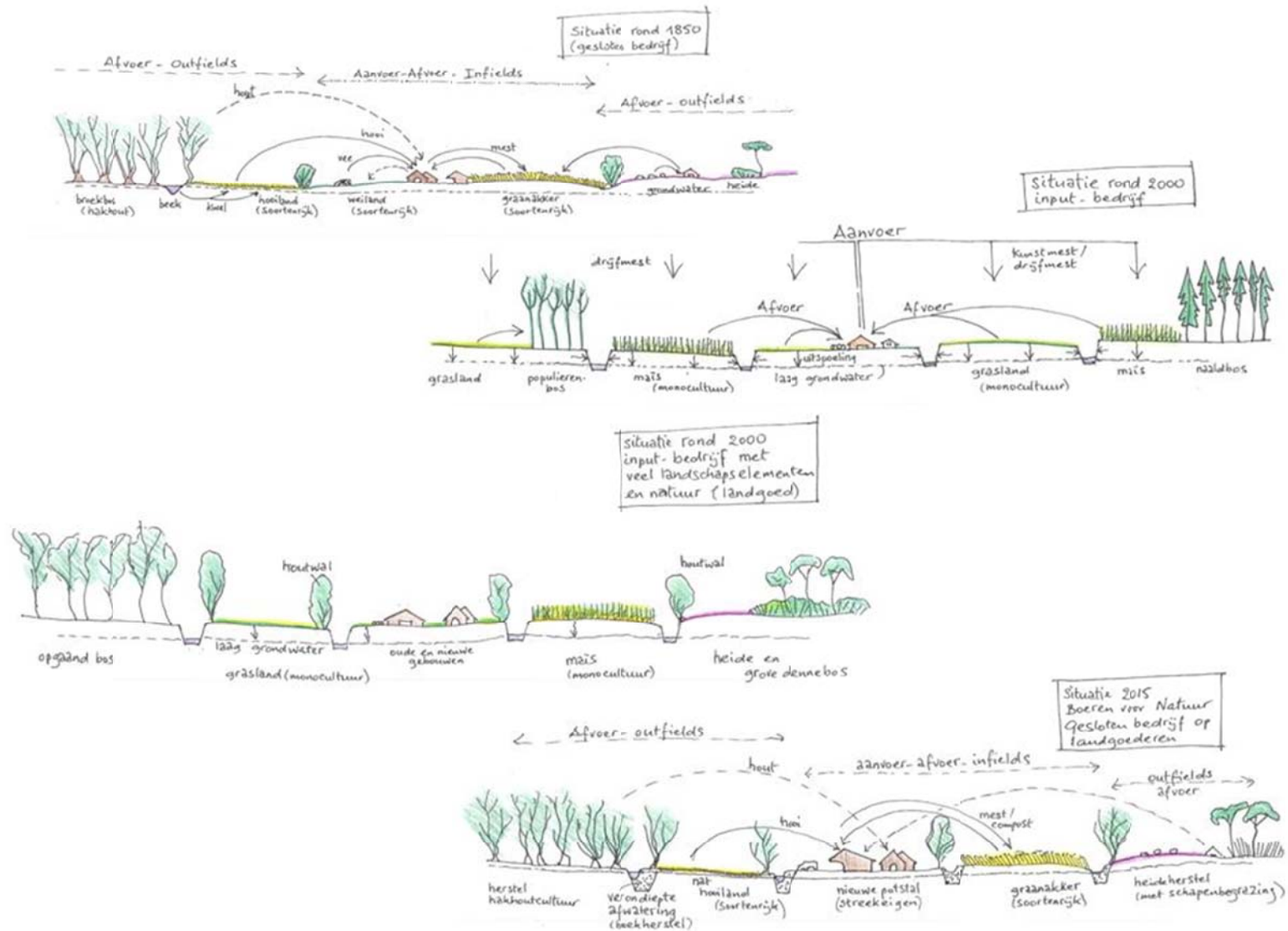
De Europese Commissie heeft in 2006 en 2007 aangegeven geen bezwaar te hebben tegen de uitvoering van twee pilots Boeren voor Natuur. Op een bedrijf in de polder van Biesland en drie bedrijven op het landgoed Twickel wordt deze aanpak nu uitgetoet. Na vijf jaar (eind 2012) wordt geëvalueerd door de financierende partijen: regionale overheden en het ministerie van EL&I. In 2013 evalueert de Europese Commissie de staatssteunbeschikking en met name de hoogte van de vergoeding. Bij goed gevolg mag verwacht worden dat dit bedrijfsconcept ook elders mag worden toegepast. Verwacht wordt dat met dit bedrijfssysteem grote voordelen te behalen zijn voor natuur en landschap. Tegelijkertijd gaat het om een forse bedrijfsomschakeling, waarvoor een substantiële vergoeding nodig is. Boeren voor Natuur kan daarom het best gericht worden ingezet.

In dit rapport wordt verkend in welke gebieden en onder welke omstandigheden in ons land het bedrijfssysteem Boeren voor Natuur mogelijk en gewenst is. Mogelijk in de zin dat de fysisch-geografische en historische omstandigheden geschikt zijn, en wenselijk omdat vanuit het beleid op bepaalde gebieden wordt ingezet (in de zogenaamde maatschappelijk waardevolle gebieden).

Door EL&I, DRZ is aan Alterra een helpdeskvraag gesteld om dit verder te verkennen. Gevraagd wordt om hiervoor een analyse en kaartmateriaal te maken. Het kaartmateriaal is bedoeld om op bijeenkomsten (met name op het ministerie) te presenteren om binnen en buiten EL&I te laten zien waar het bedrijfsconcept realiteit zou kunnen worden.

Deze notitie doet verslag van de werkwijze, de selectiecriteria en de resultaten van de zoektocht naar de gebieden waar het concept in potentie haalbaar en wenselijk is. Eerst wordt het idee Boeren voor Natuur nader toegelicht. Vervolgens wordt aan de hand van kaartstudies verkend waar (in verschillende landschappen) het mogelijk is om een Boeren voor Natuur-bedrijf duurzaam te exploiteren. Dit resultaat wordt vergeleken met een kaart van Nederland met de gebieden waar (vanuit het beleid) natuur- en landschapsdoelen worden nagestreefd. Het eindresultaat is een kaart met de gebieden waar Boeren voor Natuur gewenst en mogelijk is.

Doel van Boeren voor Natuur is om agrarische productie te combineren met het herstel van de landschappelijke samenhang ten behoeve van de ontwikkeling van hogere natuur- en landschapswaarden en het realiseren van waterdoelen (water vasthouden, vertraagd afvoeren en verbeteren waterkwaliteit). In figuur 1 wordt de samenhang binnen het boerenbedrijf schematisch weergegeven (situatie 1850, situatie 2000, situatie 2000 op landgoederen en toekomstig BvN-bedrijf). De situatie 1850 ging gepaard met wat we nu beschouwen als een hoge biodiversiteit in zogenaamde halfnatuurlijke landschappen (met veel soorten die afhankelijk zijn van natte tot vochtige omstandigheden). Dit landschap is omgevormd tot een weliswaar productief, maar homogeen landschap met lage natuurwaarden en een hoge input van externe mineralen. Het historische kringloopprincipe kan met moderne middelen opnieuw worden toegepast als landbouw in samenhang met natuur-, landschaps- en waterbeheer plaatsvindt.

Figuur 1

Landschappelijke samenhang: situatie 1850, 2000, 2000-landgoed en toekomstig BvN-bedrijf.

2 Boeren voor Natuur, wat houdt dat in?

2.1 Ontwikkeling van een nieuw concept

Het concept Boeren voor Natuur is, in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV, sinds 2010 onderdeel van Economische zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I), ontwikkeld door onderzoeksinstituut Alterra van Wageningen UR (Stortelder et al., 2001). Uitgangspunt voor de aanpak is dat het beheer van natuur en landschap bij uitstek kan worden uitgevoerd door een deel van de reeds gevestigde agrariërs, met name in de oude cultuurlandschappen. Boeren voor Natuur heeft als kenmerk een integrale aanpak van landbouwproductie, natuur- en landschapsbeheer en waterbeheer op bedrijfsniveau. Door deze integrale aanpak op bedrijfsniveau onderscheidt Boeren voor Natuur zich van agrarisch natuurbeheer zoals dat geregeld wordt via de SNL (Subsidieregeling Natuur en Landschap).

De visie Boeren voor Natuur gaat ervan uit dat er meerdere bedrijfssystemen nodig zijn voor een ruimtelijke zonering van de Nederlandse landbouw (Stortelder et al. 2001, zie ook Hendriks et al. 2010, hoofdstuk 3). De visie Boeren voor Natuur zet twee bedrijfstypen naast het gangbare, grootschalige landbouwbedrijf:

- landschapsgericht bedrijf (Boeren voor Natuur)
- natuurgericht bedrijf (Boeren voor Natuur)

Grootschalig bedrijf

Op het grootschalige bedrijf wordt ingezet op een maximale voedselproductie voor de wereldmarkt. Natuur en landschapswaarden spelen een ondergeschikte rol. Alleen op de kavelgrenzen komen eventueel groenelementen voor. Het bedrijf wordt gekenmerkt door grote, efficiënt te bewerken percelen en er is sprake van een voor de productie optimale drooglegging. De grootschalige bedrijven komen voor in de akkerbouwgebieden op de zeekei in het noorden en zuidwesten van het land en in droogmakerijen. Ook plaatselijk in het rivierengebied (kommen) en in de grootschalige heide- en veenontginningsgebieden komen grootschalige bedrijven voor.

Landschapsgericht bedrijf

Op het landschapsgerichte bedrijf wordt op een gangbare manier voedsel geproduceerd op 90% van de bedrijfsoppervlakte. Daarnaast wordt 10% van de oppervlakte van het bedrijf ingericht voor streekeigen landschapselementen. Dit in tegenstelling tot het natuurgerichte bedrijf, waarbij op de gehele oppervlakte van het bedrijf naast voedselproductie natuurbeheer plaatsvindt.

Natuurgericht bedrijf

Op het natuurgerichte bedrijf staat de ontwikkeling van natuur- en landschapswaarden centraal, met name natuurwaarden zoals die zich voordoen in de zogenaamde halfnatuurlijke landschappen. De mens (de boer) bepaalt de structuur door zijn beheer, maar de soortensamenstelling (van met name de graslanden) is grotendeels spontaan en het aantal soorten (de biodiversiteit) is groot.

De voorwaarden die aan het natuurgerichte bedrijf gesteld worden zijn eenvoudig, maar voor de bedrijfsvoering zeer ingrijpend: no-input en hoge waterstanden (herstel van de historische waterhuishouding). Er is dus geen aanvoer van mineralen in de vorm van extra meststoffen, krachtvoer en van ruwvoer van buiten het bedrijf. In de praktijk gaat het om gemengde bedrijven met natte hooilanden en oude hoger gelegen bouwlanden. Om te voorkomen dat de hooilanden verzuren wordt het waterpeil verhoogd: hoge grondwaterstanden eventueel gekoppeld aan inundatie door beekwater. In feite grijpt dit bedrijfstype terug op de

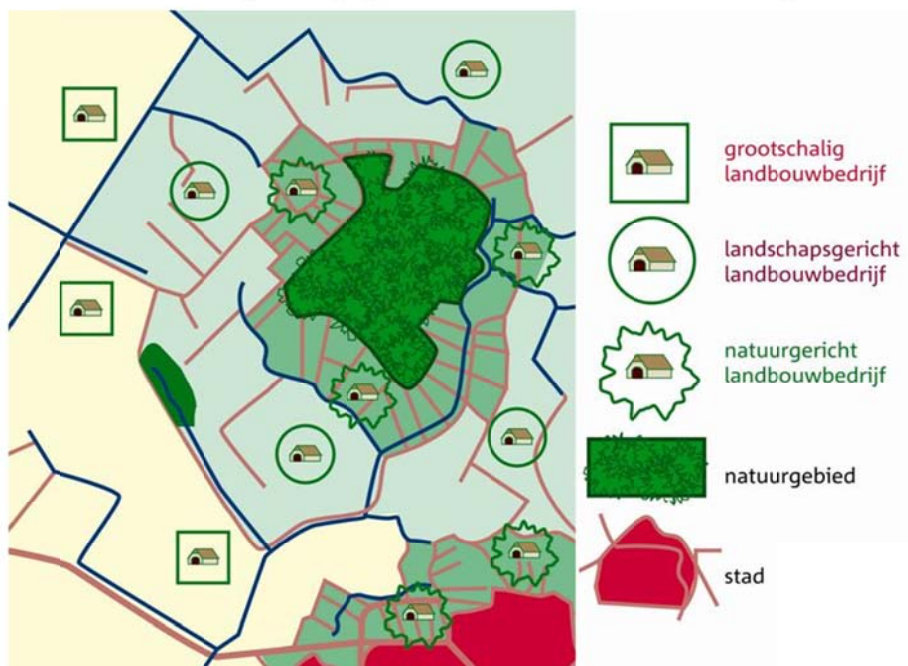
duurzame kringlopen die landbouwmethoden van de negentiende eeuw kenmerkten; omstandigheden waaronder onze soortenrijke halfnatuurlijke levensgemeenschappen ontstaan zijn. De veebezetting is veel lager dan op gangbare bedrijven (1 GVE versus 3GVE) en ook de productie per dier is lager. De inkomstenderving die daarmee gepaard gaat wordt middels een langjarige gebruiksovereenkomst vereffend.

De Boeren voor Natuur-bedrijven (landschapsgericht en natuurgericht) zijn toekomstgerichte agrarische ondernemingen die door de betaling voor de inkomstenderving als gevolg van extensivering op het bedrijf (ten behoeve van natuur, landschap en waterhuishouding) wat betreft inkomstontwikkeling in de pas lopen met gangbare bedrijven.

Zonering van de drie bedrijfstypen

Natuurgerichte bedrijven zijn met hun hoge waterstanden en schrale percelen zeer gewenst rond voedselarme, natte natuurgebieden (vooral Natura2000-gebieden), omdat deze worstelen met verdroging en eutrofiëring als ze begrensd worden door gangbare (dus ontwaterde) landbouwgebieden. De natuurgerichte bedrijven vormen zo een onmisbare tussenschakel tussen topnatuur en de gangbare landbouw.

Bedrijfstypen in zonering

Figuur 2

Zonering van verschillende bedrijfstypen. Het natuurgerichte landbouwbedrijf past optimaal als bufferzone tussen natte, voedselarme natuurgebieden en gangbare landbouwgebieden, en in een zone direct rond de stad (i.v.m. mooie omgeving en biologische streekeigen producten dicht bij de burger).

Aangrenzend aan de natuurgerichte bedrijven kunnen landschapsgerichte bedrijven worden ingericht. Deze leveren een aantrekkelijk landschap op. De landschapselementen dragen bij aan de groenblauwe dooradering en daarmee aan ecologische verbindingen (Vos et al., 2005). De zone met landschapsgerichte bedrijven gaat

over in een gebied met gangbare bedrijven. Op deze wijze ontstaat een gradiënt van gesloten naar open gebieden, voor de recreant in het landelijk gebied een aantrekkelijke situatie.

Pilot Boeren voor Natuur

In 2006 gaf de EU goedkeuring voor de uitvoering van de pilot Boeren voor Natuur op vijf natuurgerichte bedrijven (een bedrijf in de polder van Biesland en vier bedrijven op het landgoed Twickel waarvan er drie in uitvoering zijn). De aanvraag om ook het landschapgerichte bedrijf in de praktijk uit te proberen werd door EU vooralsnog niet goedgekeurd omdat zij van oordeel was dat het bestaande instrumentarium (SN) voldoende mogelijkheden bood voor vergoeding. Daar waar in het vervolg van dit rapport wordt gesproken over Boeren voor Natuur gaat het dus om een natuurgerichte bedrijfsvoering volgens het concept Boeren voor Natuur.

2.2 Boeren voor Natuur: kenmerken van het natuurgerichte bedrijf

Vraagstelling in dit rapport

In dit rapport wordt verkend in welke gebieden en onder welke omstandigheden in ons land het bedrijfssysteem Boeren voor Natuur-natuurgericht bedrijf mogelijk en gewenst is.

Systeembenadering

In het concept wordt uitgegaan van een eenvoudig systeem van integrale voorwaarden. De manier waarop daaraan wordt voldaan, ligt bij de boer. Hij wordt niet afgerekend op de invulling in de vorm van nauw omschreven doeltypen maar op het voldoen aan ruim geformuleerde eisen, die zowel betrekking hebben op een algemene ruimtelijke voorwaarde (10% van de bedrijfsoppervlakte in de vorm van streekeigen landschapselementen, die door de boer beheerd worden) als op voorwaarden in de bedrijfsvoering (kringloopgedachte, beheren zonder afval).

Aanpassing van het watersysteem

Op het bedrijf wordt de inrichting van de waterhuishouding (vernatting) en de bedrijfsvoering ingrijpend veranderd. Eerste doel is om opnieuw halfnatuurlijke ecosystemen (zoals soortenrijke hooilanden) te ontwikkelen en daarmee de diversiteit te verbeteren. Door de vernatting levert het bedrijf ook blauwe diensten (meer waterberging in en op de bodem, beekherstel, tegengaan van verdroging van aanliggende natuurgebieden). Het bedrijfsinkomen komt in de eerste plaats uit deze groene en blauwe diensten al blijft ook het produceren van (biologisch) voedsel een essentieel onderdeel. De boer moet daarbij (binnen de voorwaarden) zijn eigen weg zoeken.

Boer maakt eigen keuzes bij de invulling

De boer maakt zelf keuzes voor de invulling van de landschapselementen. Dit is de beste garantie dat ze in stand gehouden worden. Zo kunnen boeren die dat willen elementen functioneel beheren voor de energievoorziening (bijvoorbeeld hakhoutwallen); boeren die veel op hebben met jacht zullen eerder kiezen voor ruigtestroken, en biologische boeren hebben veel op met kruidenrijke randen in verband met controle van insectenplagen in gewassen.

Nieuw groen is vrij groen

Door de aanleg van nieuwe landschapselementen wordt het landschap niet op slot gezet. Als bijvoorbeeld een ondernemer een nieuwe singel heeft aangeplant op zijn kavelgrens, en hij kan na een aantal jaren het land van zijn buurman erbij kopen, dan moet hem de mogelijkheid worden geboden om de singel te verplaatsen naar de nieuwe kavelgrens. Daarvoor moet wel het inrichting-/beheerplan van zijn bedrijf worden aangepast. Deze benadering voorkomt dat boeren geen nieuwe elementen op hun land dulden in verband met de zogenaamde planologische schaduwwerking.

De boer is verantwoordelijk voor het beheer van de elementen

De boer is zelf verantwoordelijk voor de instandhouding en daarmee voor het beheer van de landschapselementen. Wel kan hij daarvoor anderen inschakelen, bijvoorbeeld een agrarische natuurvereniging.

Langjarige vergoeding op basis van inkomstenderving

Boeren voor Natuur gaat ervan uit dat het leveren van een bijdrage aan natuur en landschap alleen maar prikkelend kan zijn als de voorwaarden niet leiden tot minder bedrijfsinkomsten. Dit houdt in dat de boer schadeloos gesteld moet worden voor zowel de grond die hij voor het landschap beschikbaar stelt als voor de inrichting- en beheerkosten. Bovendien moeten die vergoedingen langjarig zijn, bijvoorbeeld minimaal 30 jaar. Een boer zal niet investeren in de aanleg van nieuwe elementen voor een periode van bijvoorbeeld zes jaar. Bovendien wordt een hoge natuurkwaliteit pas op langere termijn bereikt. Duurzaamheid gaat hand in hand met soortenrijkdom. Het verdient de voorkeur om de vergoeding te garanderen via een privaat fonds waarin overheden en particulieren voldoende geld storten om een langjarig contract af te sluiten met de deelnemers. Hierdoor wordt uitgesloten dat overheden bij een andere politieke wind de vergoedingen staken.

Eenvoudig systeem met vrijheidsgraden voor de boer

In het concept Boeren voor Natuur wordt uitgegaan van enkele algemene voorwaarden die gemakkelijk zijn te monitoren en te controleren. Dit voorkomt ingewikkelde procedures en bureaucratie die in de huidige regelingen regelmatig leiden tot frustratie en beëindigen van overeenkomsten. De manier waarop de boer voldoet aan de voorwaarden wordt in belangrijke mate aan hem zelf overgelaten. Wel moet hij voor nieuwe landschapselementen kiezen voor een streekeigen invulling. Daar moet hij in begeleid worden. Ook hierbij kan een agrarische natuurvereniging of een provinciale landschapsbeheerorganisatie een leidende rol spelen.

Gesloten kringloop (No-input)

De zwaarste beperking voor de boer is de no-input-voorwaarde. De gesloten kringloop geldt voor alle grond die is betrokken bij het bedrijf. Dit geldt zowel voor het cultuurland (de graslanden en de akkers) als voor de landschapselementen en de eventueel aan het bedrijf toegevoegde natuurgebieden. De schaarste aan mest binnen dit systeem leidt ertoe dat het bedrijf geen bijdrage meer levert aan de water- en bodemverontreiniging en dat het milieu zich ontwikkelt in een richting die geschikt is voor vegetatietypen die door de overheden als natuurdoeltypen worden opgevoerd. In feite treedt een steeds verdere verschraling op, waarbij de soortenrijkdom (biodiversiteit) verder toeneemt. Het realiseren van natuurdoelen zal in veel gevallen een kwestie van lange adem zijn.

De landschapselementen vormden in het verleden altijd een functioneel onderdeel van het landbouwbedrijf. Door het opnieuw opnemen van organisch materiaal in de kringloop wordt dit principe opnieuw verwerkelijkt. Boeren zijn creatief genoeg om hier een eigen weg in te zoeken. Een manier om het bij het beheer verkregen organische materiaal te benutten is compostering. Dit past goed in het streven van (biologische) boeren om het organisch stofgehalte in de bodem te vergroten. De kringloop van het Boeren voor Natuur-bedrijf wordt weergegeven in figuur 1.

Kosten

Voor het inrichten en beheren van een Boeren voor Natuur-bedrijf zijn investeringen nodig. Voor het garanderen van de betaling van de inkomstenderving van ruim 1.000 euro/ha/jr is ongeveer 25.000-28.000 euro/ha nodig (inleg in een fonds, afhankelijk van de ontwikkeling van de rente). Daarnaast zijn er de inrichtingskosten,

met name van het herstel van het watersysteem¹. In vergelijking met de aankoopkosten van grond voor natuur plus 30 jaar beheerskosten vallen de kosten voor Boeren voor Natuur aanmerkelijk lager uit.

Andere vernieuwende elementen in de BvN-benadering zijn het gebruik van het instrument 'erfdienstbaarheid', om afspraken over natuur- en landschapsbeheer vast te leggen, en de ontwikkeling van een regionaal groenfonds voor de financiering van natuur- en landschapsbeheer.

¹ Eén van de lessen uit de pilots Boeren voor Natuur is dat het in de jaarlijkse vergoeding inbouwen van de bedrijfsinvesteringen (opslagruimte, aangepast machinepark, composteerinrichting) een risico voor de boer kan opleveren. Dit geldt als de 30 jaar niet helemaal gegarandeerd zijn en met name als het bedrijf voor minder grond een vergoeding ontvangt dan op basis waarvan de vergoeding is berekend. Een alternatieve benadering is die van de Catalogus Groenblauwe Diensten. Investerings worden apart gefinancierd en de jaarlijkse vergoeding betreft de beheervergoeding (Westerink, 2009).

3 Waar is Boeren voor Natuur mogelijk?

Omdat de omstandigheden voor het boerenbedrijf in de verschillende Nederlandse landschappen fundamenteel van elkaar verschillen, wordt voor de beantwoording van de vraag waar Boeren voor Natuur mogelijk is, uitgegaan van de zeven verschillende fysisch-geografische regio's. Voor elke regio is een eigen systematiek gevolgd. De selectiecriteria en de bronnen worden weergegeven in bijlage 1.

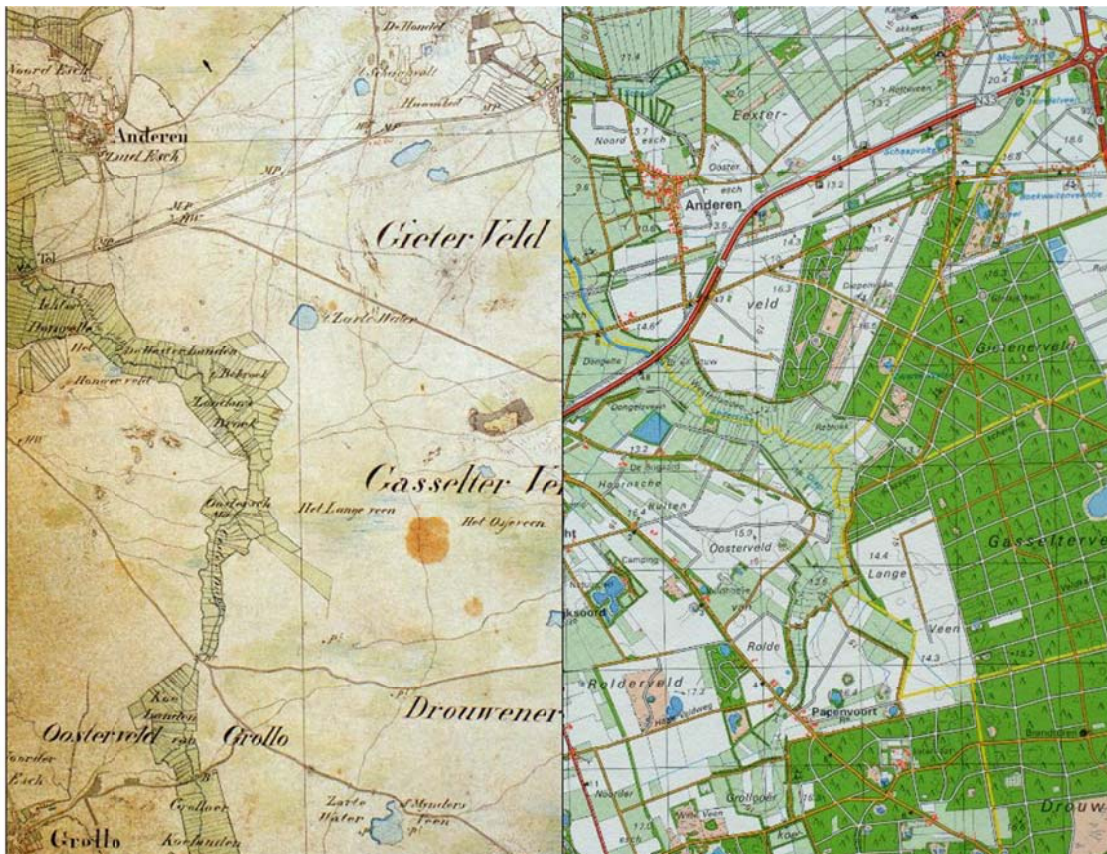
Figuur 3

De fysisch-geografische regio's Hogere zandgronden, Rivierengebied, Zeekleigebied, Veenweiden, Waddeneilanden, Duingebied en Heuvelland zijn als uitgangspunt genomen van de landschapsanalyse naar de geschiktheid van gebieden voor Boeren voor Natuur.

3.1 Hogere zandgronden

Boeren voor Natuurbedrijven zijn in principe overal mogelijk waar vóór de komst van de kunstmest aan het eind van de negentiende eeuw geboerd kon worden. De aanwezigheid van water (bijvoorbeeld beken-beekdalen) was daarbij een voorwaarde, omdat alleen daar duurzaam een snee hooi geoogst kon worden. Hooiland vormde in de negentiende-eeuwse landbouw (die gebaseerd was op een vrijwel gesloten kringloop) de motor voor het gemengde bedrijf. Doordat het hooi als voer voor het vee deels werd omgezet in mest voor de akkers stond het hooiland in dienst van de akkerbouw.

In figuur 4 worden bij wijze van voorbeeld twee kaartbeelden weergegeven van het gebied tussen Grollo en Anderen in Drenthe: een beeld van 1880 en van 1980. Op de kaart uit 1880 is te zien dat grote delen van het landschap niet waren ontgonnen. Het Gieter Veld en het Gasselter Veld waren uitgestrekte heidevelden met vennen waar uitsluitend zeer extensief werd gegraasd door koeien en schapen (outfields). Bos was er nauwelijks. Het beekdal (het Andersche diep) dat gevoed werd met kwelwater, was als kleinschalig hooiland in gebruik. De boeren konden dit hooiland (infields) combineren met een aantal kleine essen (eveneens infields) o.a. de Noordesch en Zuidesch bij Anderen. Outfields en infields waren in balans; het was een kwestie van 'halen' en 'brengen' van mineralen. Na 1900 werden de heidevelden geleidelijk ontgonnen en ontwaterd. Ze werden omgevormd tot landbouwgrond of grootschalig ingeplant met naaldhout. Het Andersche diep werd later omgevormd tot natuurgebied.

Figuur 4

Kaarten van het gebied tussen Grollo en Anderen (Dr.) anno 1880 en 1980; in de 19e eeuw kon door het ontbreken van kunstmest in het veld (heide) niet geboerd worden.

Als we weer teruggrijpen op de gesloten bedrijfsvoering, zoals dat in Boeren voor Natuur wordt voorgesteld, dan zijn we in de zandgebieden opnieuw aangewezen op de combinatie van kwelrijk beekdal en oud bouwland. Het overgrote deel van de beekdalen is inmiddels vrij diep ontwaterd, maar veel beekdalen worden nog wel door kwelwater gevoed. Door de watergangen ondieper te maken kan opnieuw het grondwater in het bereik van de graslandvegetatie worden gebracht zodat het weer mogelijk wordt om zonder of met weinig mest duurzaam hooi te produceren, waarbij de historische graslandbegroeiing zich weer kan herstellen (Dotterbloem-hooiland).

Werkwijze selectie

Op kaart is een selectie gemaakt van alle beekdalen met kwel die binnen een afstand van maximaal 1 km van oud bouwland zijn gelegen. Deze gebieden worden weergegeven in figuur 5. Om een goed begrip te krijgen van de gebieden waar Boeren voor Natuur kan worden uitgevoerd is een aantal regionale uitsneden gemaakt (zie figuren 6 t/m 10). Op deze kaarten is ter oriëntatie ook de topografische ondergrond afgebeeld.

Resultaat

De gecombineerde selectie levert een beeld op waarin veel bestaande delen van beekdalen nog zijn te herkennen. Daartussen liggen grote niet geschikte gebieden die bij nadere beschouwing voornamelijk heide- en veengebieden blijken te zijn. Vrijwel de hele Veluwe valt buiten de selectie; alleen aan de flanken (o.a. oostelijke rand), waar water uittreedt, liggen potentiële Boeren voor Natuur-gebieden. Het is ook niet voor niets dat daar al sinds eeuwen landgoederen gevestigd zijn. Ook gebieden met gegraven beken die niet door kwelwater gevoed worden, vallen buiten de selectie.

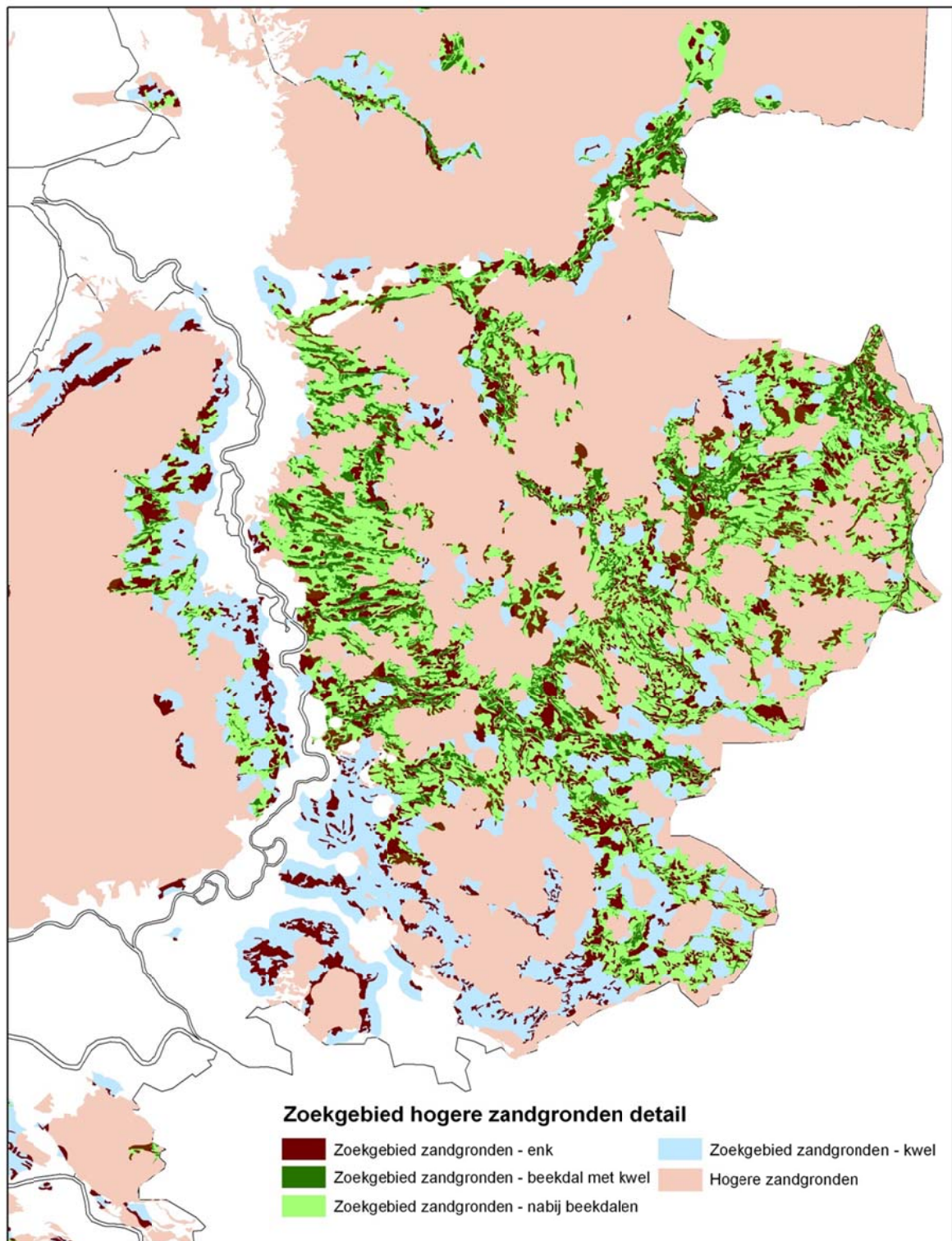
Aan de westflank van de Veluwe, tegen het Veluwemeer liggen zeer geschikte gronden voor Boeren voor Natuur die als uitkomst van de analyse niet geselecteerd waren. Het betreft van oudsher natte gronden die ontstaan zijn doordat kwelwater vanuit de Veluwe, dat in dit gebied stagneerde door de toenmalige Zuiderzeewallen, die het doorstromen van dit water naar de Zuiderzee bemoeilijkte. Daarom is ervoor gekozen om ook kwelgebieden buiten de beekdalen mee te laten doen in de analyse. Hierdoor zijn de gronden tussen het Veluwemeer en de Veluwe alsnog als geschikt voor Boeren voor Natuur aangewezen (zie figuur 6).

Binnen de hogere zandgronden zijn de gebieden geselecteerd waar sprake is van de combinatie van oude bouwlanden (enkeerdgronden) met binnen één km afstand het voorkomen van kwelrijke beekdalen en andere kwelgebieden. Deze gebieden zijn vooral te vinden in Midden-Brabant, langs de westelijke flank van de Maas, aan de rand van de Veluwe en rond Barneveld, langs beekdalen in de Achterhoek en Twente, langs de oostkant van de IJssel, langs Regge en Dinkel/Vecht en verspreid in de Drentse beekdalen.

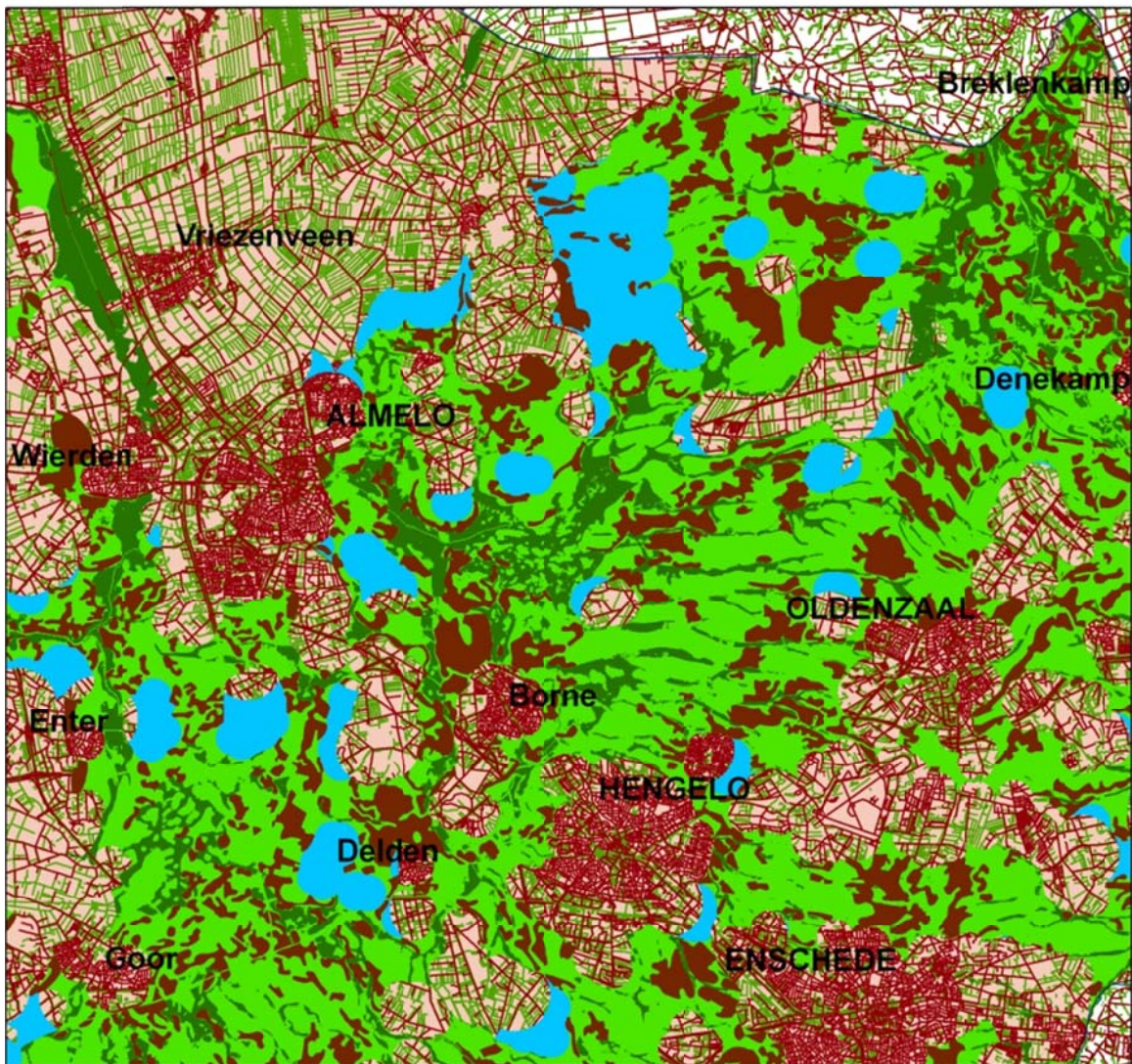
Figuur 5

Resultaat van de selectie binnen de hogere zandgronden. Alleen de gebieden die binnen de hogere zandgronden zijn ingekleurd (combinatie bruin-groen) zijn geschikt voor Boeren voor Natuur.

Figuur 6

Uitvergroting van de kaart van de hogere zandgronden; het overgrote deel van de Veluwe en grote delen van de Achterhoek en Twente zijn grootschalig ontgonnen voormalige heidevelden en venen; deze gebieden zijn, in tegenstelling tot de oude cultuurlandschappen met beekdalen en essen, geen zoekgebied voor Boeren voor Natuur.

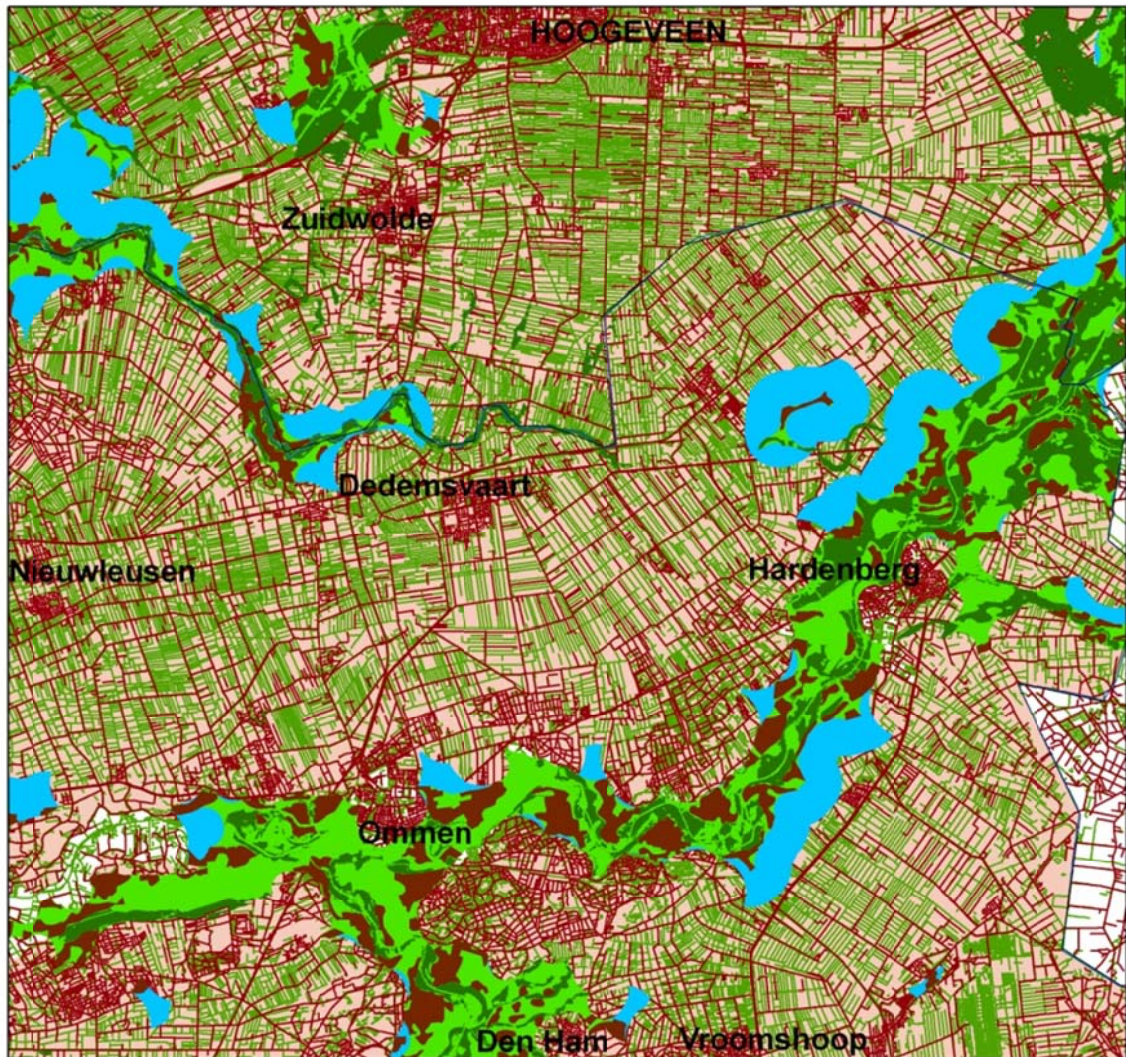

Legenda

- Zoekgebied zandgronden - enk
- Zoekgebied zandgronden - beekdal met kwel
- Zoekgebied zandgronden - nabij beekdalen
- Zoekgebied zandgronden kwel
- FGR Hogere zandgronden

Figuur 7

Het gebied in de driehoek Hengelo, Almelo en Oldenzaal, en het gebied rond Denekamp is door de aanwezigheid van een dicht netwerk van kwelrijke beekdalen vrijwel in zijn geheel geschikt voor Boeren voor Natuur; het veenontginningsgebied bij Vriezenveen is juist niet geschikt.

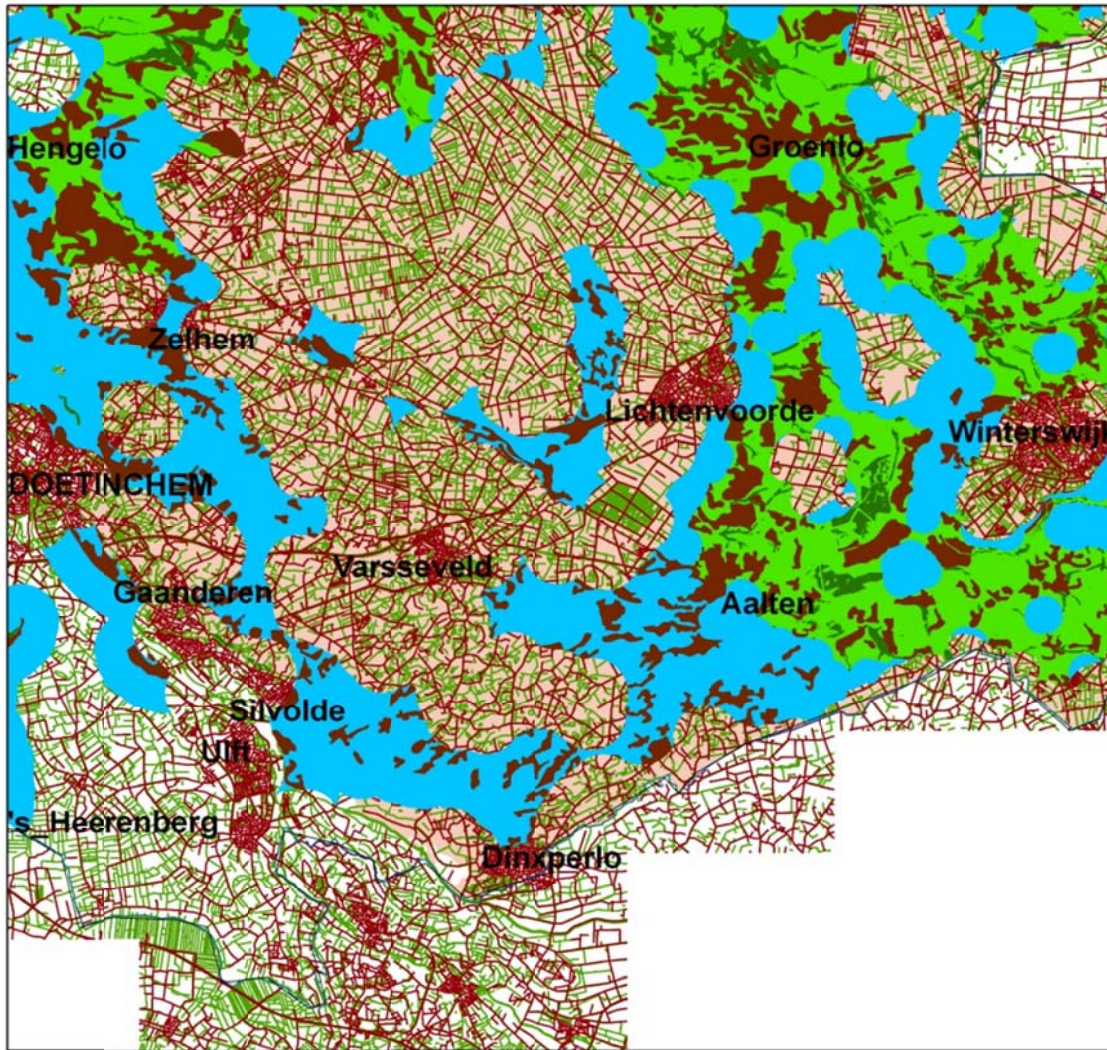

Legenda

- Zoekgebied zandgronden - enk
- Zoekgebied zandgronden - beekdal met kwel
- Zoekgebied zandgronden - nabij beekdalen
- Zoekgebied zandgronden kwel
- FGR Hogere zandgronden

Figuur 8

Bij Ommen is met name het dal van de Vecht potentieel BvN-gebied, maar zeer grote stukken ontginningslandschap rond Dedemsvaart met zandbodems zonder kwelrijke beekdalen en essen zijn niet geschikt. Dit gebied is hoofdzakelijk als grootschalig landbouwgebied in gebruik.

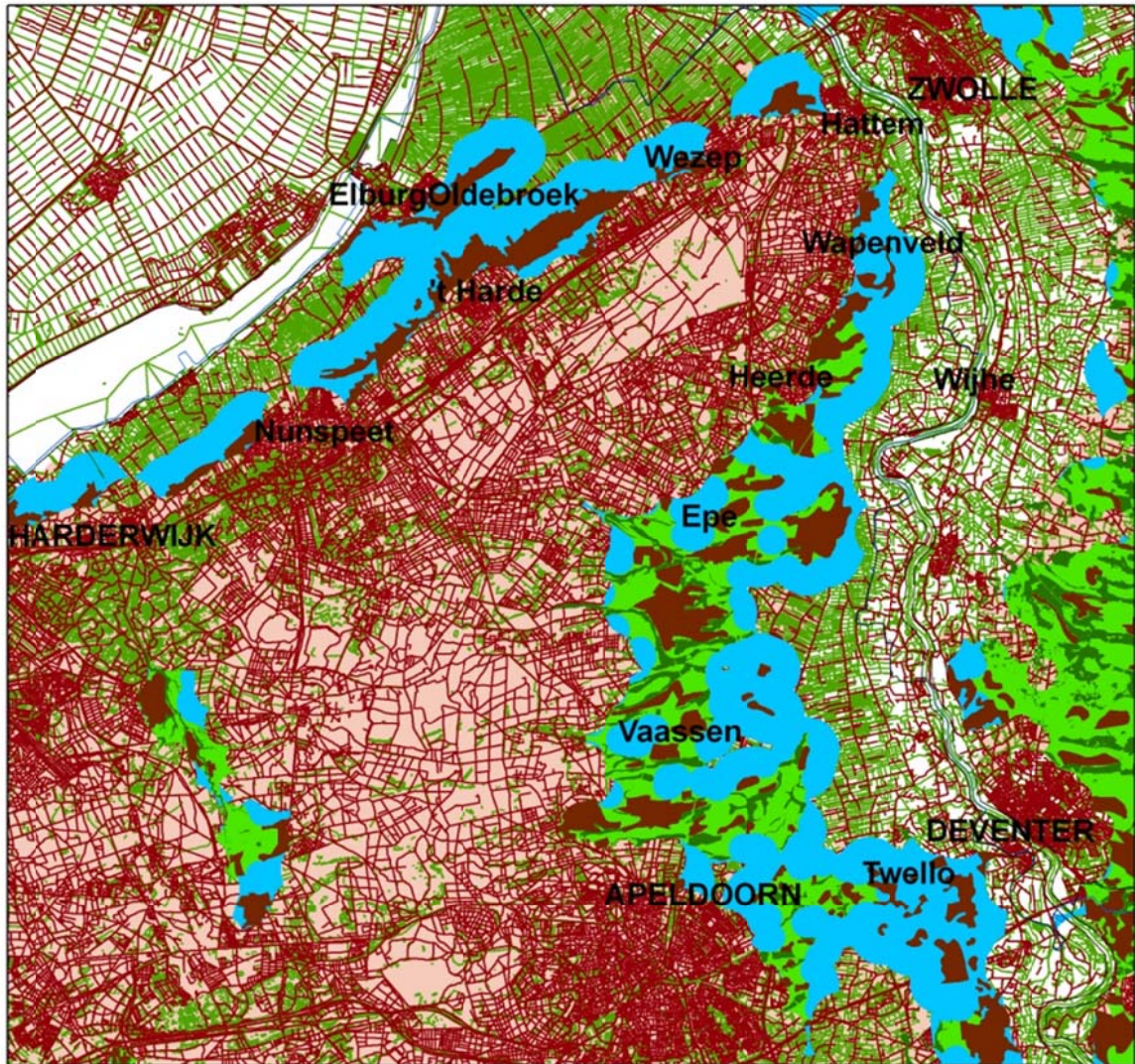

Legenda

- Zoekgebied zandgronden - enk
- Zoekgebied zandgronden - beekdal met kwel
- Zoekgebied zandgronden - nabij beekdalen
- Zoekgebied zandgronden kwel
- FGR Hogere zandgronden

Figuur 9

Ook in de Achterhoek zijn beeksystemen als Groenlose Slinge en Bovenslinge sturend als het gaat om zoekgebieden Boeren voor Natuur. In het middengebied liggen grote stukken jonge heide- en broekontginningen die niet geschikt zijn.

- Legenda**
- Zoekgebied zandgronden - enk
 - Zoekgebied zandgronden - beekdal met kwel
 - Zoekgebied zandgronden - nabij beekdalen
 - Zoekgebied zandgronden kwel
 - FGR Hogere zandgronden

Figuur 10

Alleen op de flanken van de Veluwe, zoals in het gebied Epe-Vaassen, is het door het uittrekkende kwelwater mogelijk om natuurgericht te boeren (combinatie van blauw: kwelgebied; groen: kwelrijk beekdal; bruin: oud bouwland). De Veluwe zelf is 'één grote zandbak' en niet geschikt voor Boeren voor Natuur.

3.2 Rivierengebied

Het rivierengebied is al in de Romeinse tijd in cultuur gebracht, omdat hier hogere gronden die als akker in gebruik werden genomen, werden geflankeerd door vruchtbare graslanden (o.a. de latere uiterwaarden). Door de vruchtbare bodem kon hier goed worden geboerd. Het rivierengebied wordt van oudsher dan ook geken-

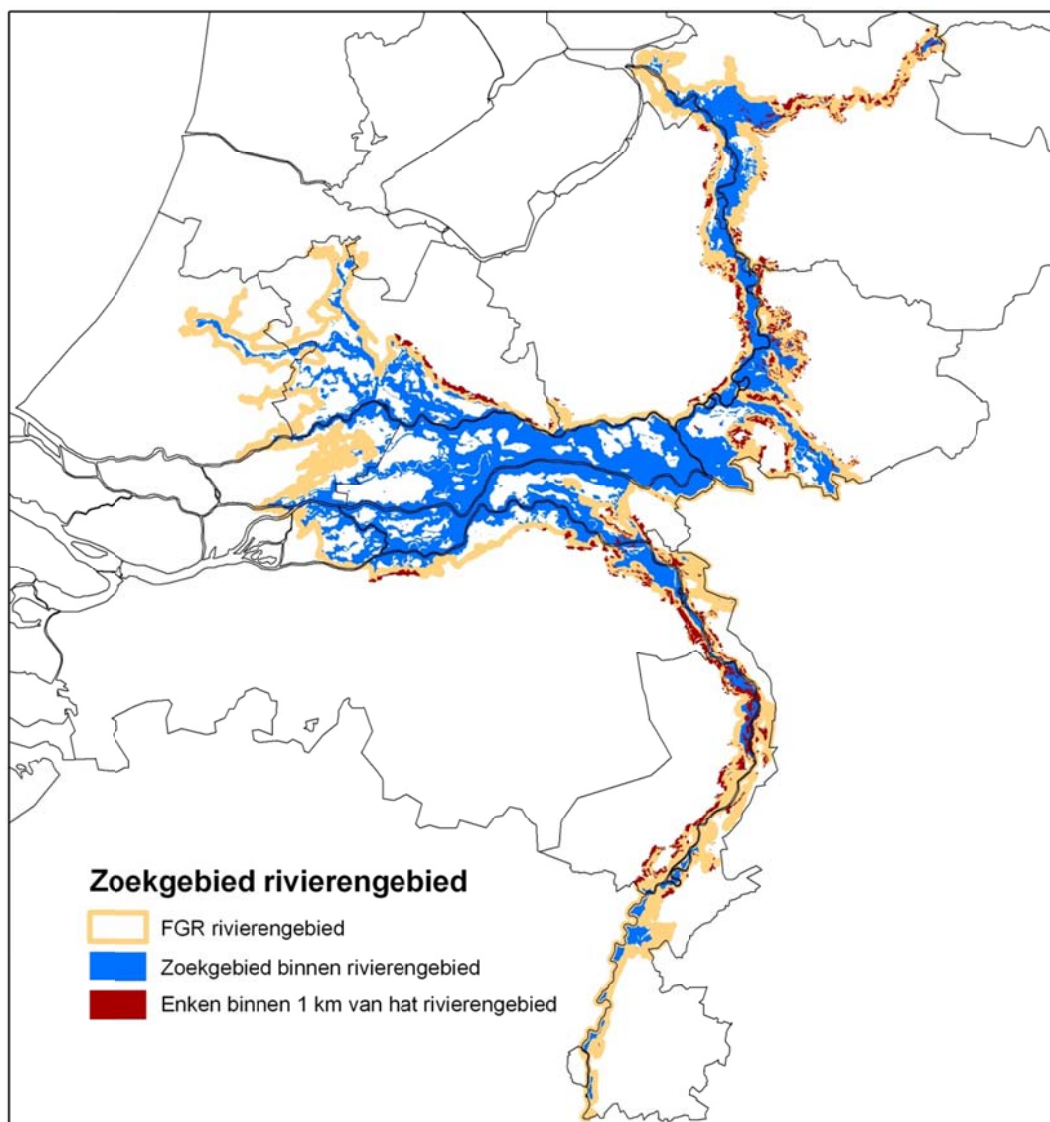
merkt door grote T-boerderijen. De oeverwallen waren geschikt om er akkers op aan te leggen; bovendien leenden deze gronden zich goed voor de fruitteelt.

Werkwijze selectie

Alle uiterwaardgebieden die binnen één km grenzen aan hoger gelegen bouwlanden zijn geselecteerd als potentieel Boeren voor Natuur-gebieden. De zware komgronden, die grotendeels als grootschalig landbouwgebied in gebruik zijn, zijn minder geschikt. De selectie wordt weergegeven in figuur 11.

Resultaat

De combinatie uiterwaardgrasland met hoger gelegen oude bouwlanden vinden we vooral langs de IJssel en Oude IJssel, langs de Maas en langs de Vecht. Ook in het Kromme Rijn-gebied wordt een reeks van oude bouwlanden begrensd door nat grasland en is daarmee geschikt.

Figuur 11

Binnen het rivierengebied is de combinatie uiterwaarden en oeverwallen zeer geschikt voor de gesloten bedrijfsvoering.

3.3 Zeekleigebied

Het vruchtbare zeekleigebied biedt in principe mogelijkheden voor extensief boeren. Deze gebieden zijn vrijwel geheel in gebruik en ingericht voor de (zeer) grootschalige landbouw, met name akkerbouw. Dit geldt ook voor de droogmakerijen. Voor Boeren voor Natuur komen deze gebieden gezien het huidige landgebruik nauwelijks in aanmerking. Het gesloten bedrijf is in ieder geval niet geschikt voor de zware klei. Daar zijn op termijn problemen met de fosfaathuishouding te verwachten; bovendien zijn deze gronden niet geschikt als bouwland.

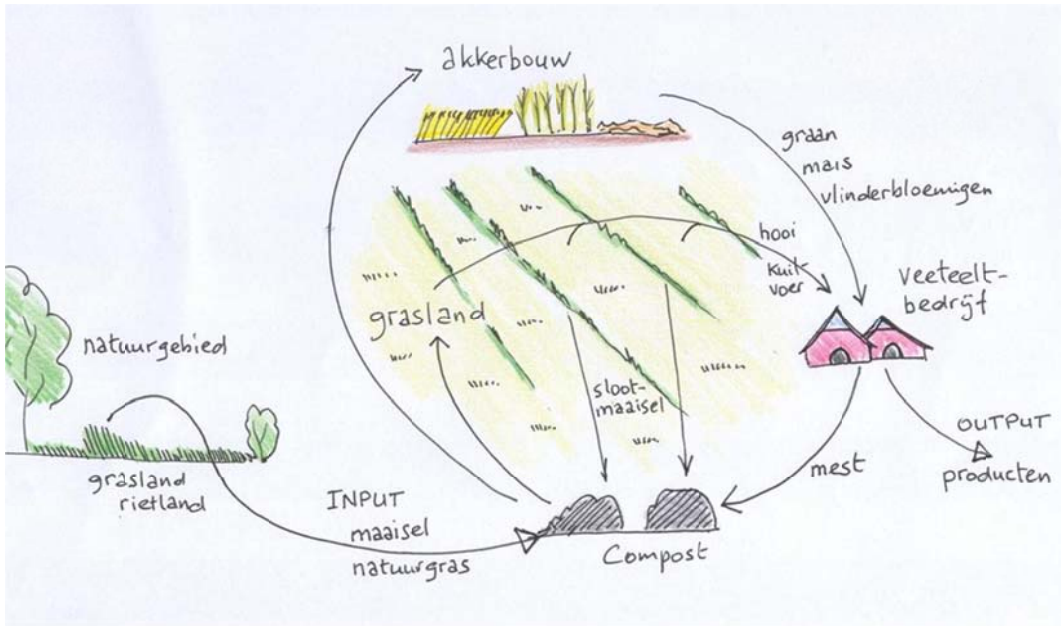

Figuur 12

De vruchtbare bodems van de zeekleigebieden zijn grotendeels geschikt voor Boeren voor Natuur.

3.4 Veenweiden

De veenweiden in Laag Nederland zijn van oudsher de oer-Hollandse veegebieden; dit is mede te danken aan voldoende beschikbaarheid van mineralen (met name stikstof) die de veenvertering met zich meebrengt. Het grondgebruik was in het verleden voornamelijk grasland, maar er werd ook akkerbouw beoefend. Door bodemdaling zijn de veenpolders aanzienlijk natter geworden en akkerbouw (voor een melkveebedrijf volgens Boeren voor Natuur onmisbaar) is nauwelijks nog mogelijk. Wel is het mogelijk om in natte gebieden Boeren voor Natuur-bedrijven te exploiteren met uitsluitend grasvee.

Figuur 13

Schematische weergave van de gesloten bedrijfsvoering in de veenweiden met medebeheer van natuurgebied. De eigen dierlijke mest, met organisch materiaal uit het aanliggende natuurgebied verwerkt tot compost, vormt de basis voor de jaarlijkse bemesting van de akkers en de onderhoudsbemesting van de graslanden.

In de huidige veenweidegebieden is een Boeren voor Natuur-melkveebedrijf goed mogelijk als behalve nat grasland ook hoger gelegen bouwland (op vruchtbare gronden) beschikbaar is. Minimaal 10-15% van het veenweidebedrijf moet bestaan uit bouwland om in voldoende krachtvoer, bijvoorbeeld in de vorm van graan (tarwe) te kunnen voorzien. Dergelijk bouwland is alleen bereikbaar voor melkveehouders aan de randen van het veenweidegebied.

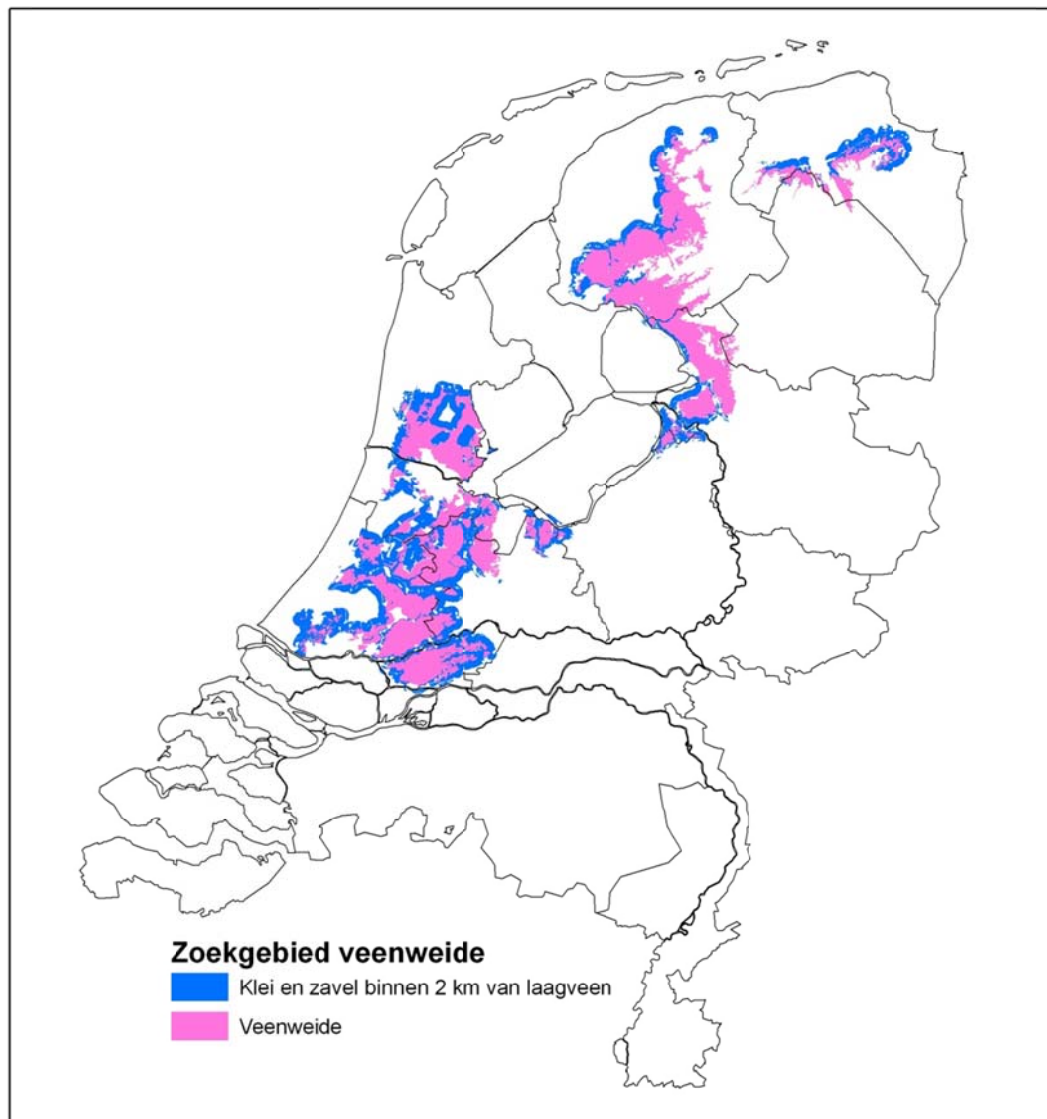
Werkwijze selectie

Het veenweidegebied is geselecteerd plus een rand van twee km rond de veenweiden met drogere klei- en zavelbodems. De centrale delen van de veenweiden zijn ook geselecteerd als Boeren voor Natuurgebied.

Resultaat

De Nederlandse veenweidegebieden omvatten de laaggelegen graslandgebieden. Hier is het duurzaam in stand houden van grasland zonder veel bemesting mogelijk. De veenweiden zijn vooral geschikt voor Boeren voor Natuur als het beheer van de natte graslanden in dit gebied gecombineerd kan worden met akkerbouw in de nabije omgeving. Een gemengd melkveebedrijf in het centrum van de veenweiden zelf is nauwelijks nog

mogelijk. Wel kunnen hier gesloten bedrijven met zoogkoeien of met weidevee ingezet worden. Het is nog niet bekend wat het vergoedingenniveau voor dergelijke bedrijven zou moeten zijn.

Figuur 14

De veenweiden lenen zich integraal voor BvN-bedrijven. Een gemengd melkveebedrijf is echter alleen mogelijk aan de randen van de veenweiden, waar een combinatie gemaakt kan worden van nat grasland met droger bouwland op klei en zavelgronden.

Figuur 15

Natuurbeheer in het veenweidegebied (alleen incidenteel maaien) leidt momenteel in voormalige hooilanden vaak tot de ontwikkeling van een of enkele dominante soorten (hier pitrus). Door af en toe licht te bemesten (BvN), gecombineerd met regelmatig maaien kan dit worden voorkomen.

3.5 Waddeneilanden

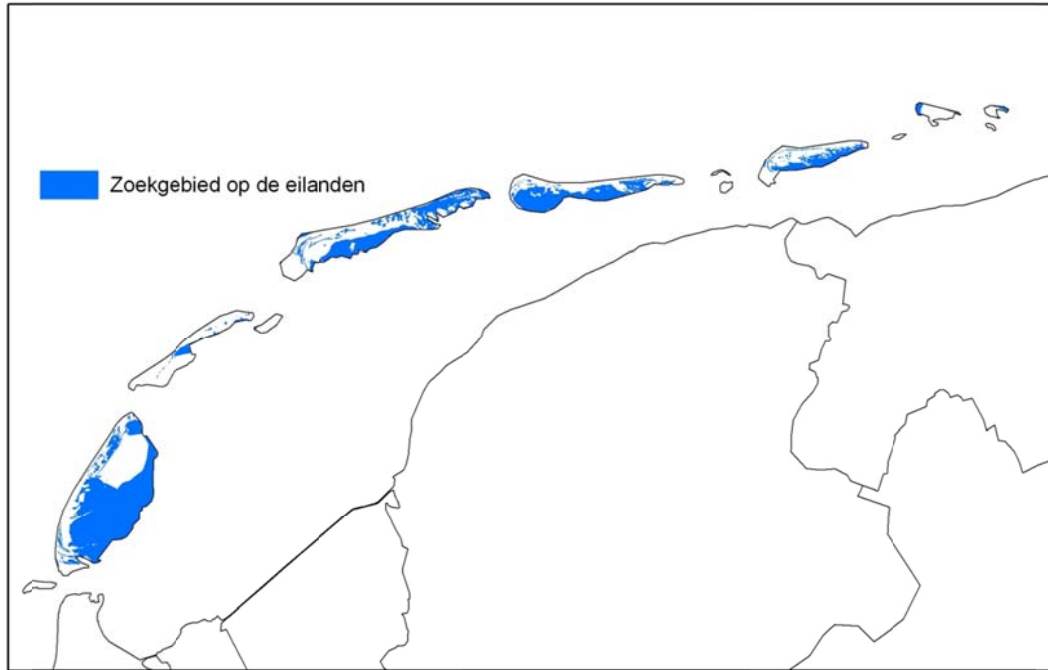
Op de Waddeneilanden was in het verleden landbouw mogelijk door de aanwezigheid van de zeekleigronden aan de zuidkant van de duinen. Vooral de kwelders vormen een onuitputtelijke bron van vruchtbaarheid. Ook historisch waren deze gebieden bij boeren in trek, blijkens de terpen die eeuwen geleden overal in het waddengebied werden opgeworpen voor bewoning en stallen. In de huidige tijd heeft het werken met een gesloten kringloop op de eilanden ook het voordeel dat geen voer en meststoffen naar de eilanden (per boot) vervoerd hoeven te worden.

Werkwijze selectie

Op de Waddeneilanden zijn de gebieden geselecteerd met een van nature vruchtbare kleibodem, gecombineerd met wat hoger gelegen zandige gronden die als akker in gebruik genomen kunnen worden. De duinen vallen buiten deze selectie.

Resultaat

Met name op de eilanden Texel, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog liggen goede mogelijkheden voor het Boeren voor Natuur-bedrijf, mede gezien de hoge natuurdoelen voor de eilanden. Polder Eijerland op Texel is ingericht voor de grootschalige landbouw en wordt hier buiten beschouwing gelaten.

Figuur 16

De Waddeneilanden lenen zich uitstekend voor de BvN-benadering. De eilanden kennen een lange landbouwgeschiedenis, dankzij de vruchtbare, natuurlijk 'bemeste' graslanden aan de zuidkant op de overgang naar de Waddenzee. In de toekomst kan hier dus weer op het kringloopbedrijf teruggegrepen worden.

3.6 Duingebied

Het duingebied biedt nauwelijks mogelijkheden voor vruchtbare duurzame natte graslanden en zijn derhalve buiten beschouwing gelaten. Incidenteel zal in de binnenduinrand, op de overgangen naar klei- en veengrond een gesloten bedrijfsvoering haalbaar zijn. In het verleden werd hier geboerd onder meer dankzij het stedelijk afval.

3.7 Heuvelland

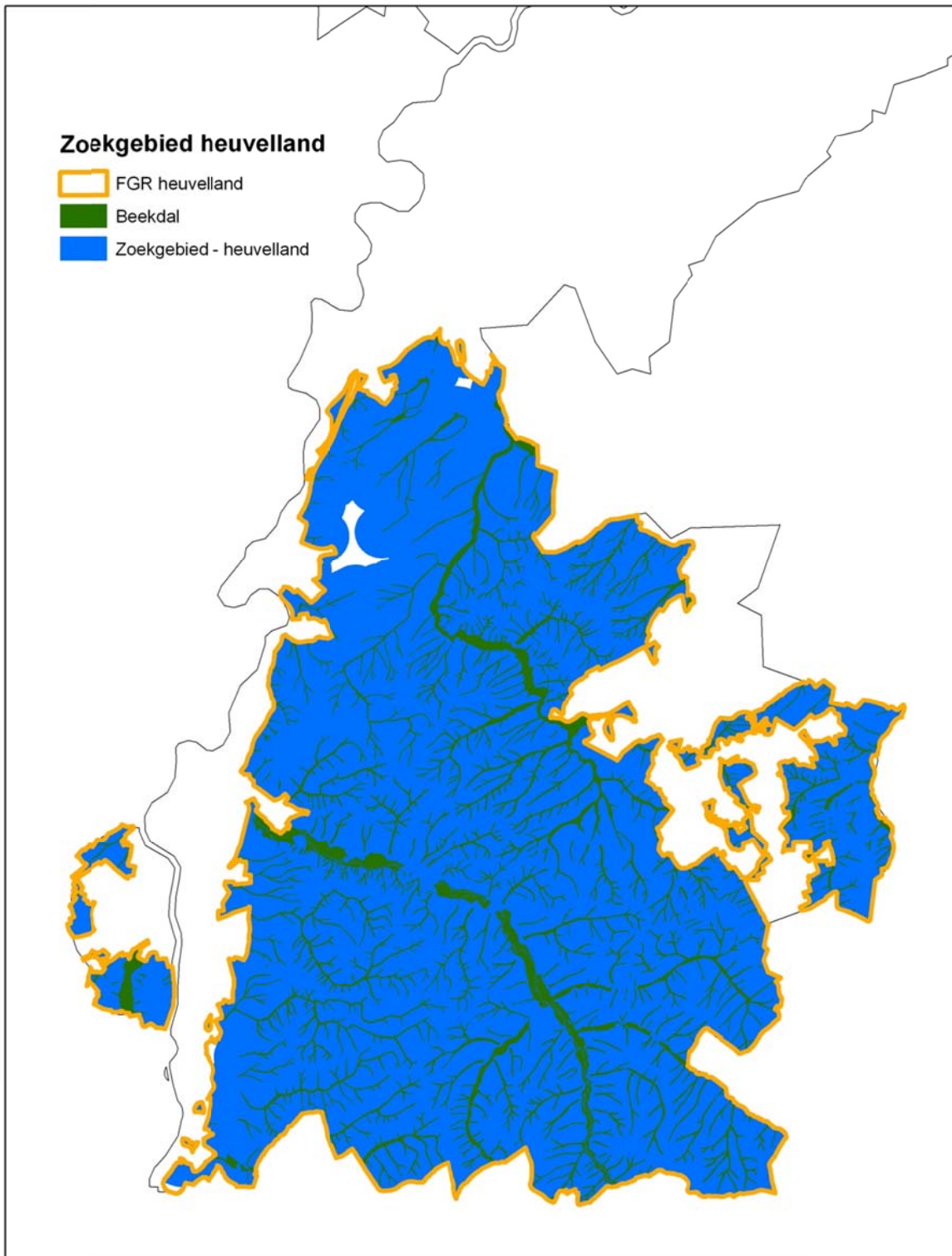
Zuid-Limburg wordt gekenmerkt door plateaus met zeer vruchtbare löss (grotendeels bouwland) die worden doorsneden door een dicht netwerk van kleine rivieren (Geul, Gulp) en beeksystemen met kwel op de flanken die daarop uitkomen. De beekdalen zijn grotendeels als grasland in gebruik.

Werkwijze selectie

Met een buffer van één km rond het fijne netwerk van beekdalen is bijna heel Zuid Limburg in beeld als zoekgebied voor BvN-bedrijven.

Resultaat

Het hele landschap van het Heuvelland is door de aanwezigheid van beekdalgrasland op korte afstand van goed bouwland in principe geschikt voor Boeren voor Natuur. De löss-gronden zijn vruchtbaar en geschikt voor akkerbouw, terwijl de smalle dalen duurzaam grasland mogelijk maken.

Figuur 17

Zuid-Limburg is door zijn fijne netwerk van beekdalen vrijwel in zijn geheel geschikt voor Boeren voor Natuur-bedrijven.

3.8 Waar is Boeren voor Natuur mogelijk?

Alle selecties bij elkaar opgeteld leiden tot de kaart waar in Nederland de gesloten BvN-bedrijfsvoering, uit oogpunt van de abiotische randvoorwaarden, in principe mogelijk is (zie figuur 18).

De kaart zegt dus niet alles over de haikbaarheid van dit bedrijfstype in de praktijk.

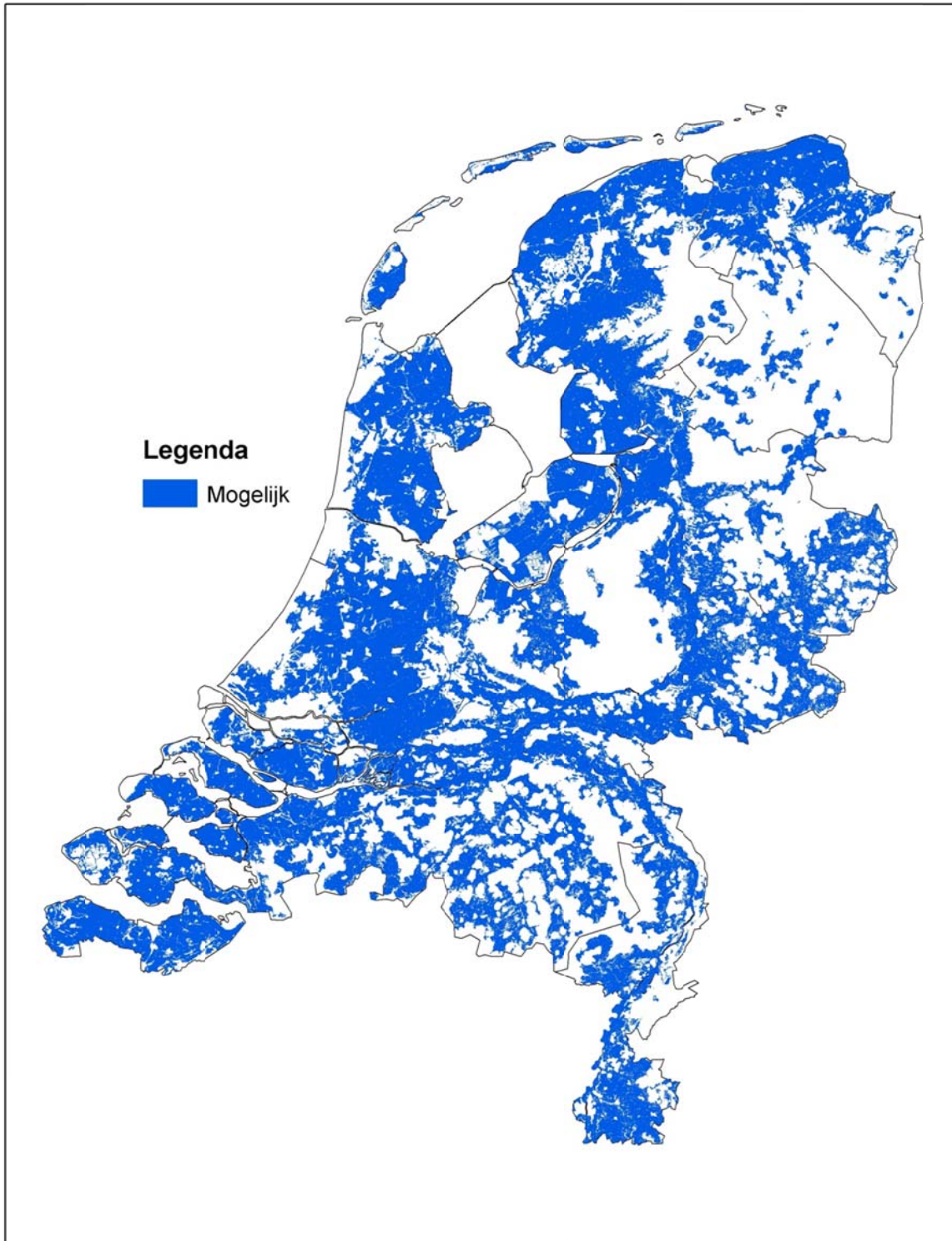
Zo is de herinrichting (het herstel) van het watersysteem, dat voor een natuurgericht bedrijf vereist is, vaak niet mogelijk als niet ook de waterstanden in de directe omgeving (met andere bedrijven en andere randvoorwaarden) worden aangepast. (Rond natte natuurgebieden is dit probleem minder groot dan bij geïsoleerde bedrijven). De herinrichting zal in veel gevallen op landschapsniveau moeten plaatsvinden. Om te kunnen beoordelen of hoge natuurdoelen haalbaar zijn en of er duurzame landbouw mogelijk is, is het raadzaam eerst een bodemkundige verkenning uit te voeren. De mineralen van bijvoorbeeld de beekdalen is wisselend. Op plaatsen waar fosfaat gebonden wordt aan ijzer biedt dat goede mogelijkheden voor botanisch grasland, maar is op termijn onvoldoende fosfaat beschikbaar voor een goede gewasproductie. Een en ander wordt in de pilots verder verkend.

De haikbaarheid van natuurgerichte bedrijven in de geselecteerde gebieden is ook sterk afhankelijk van de motivatie van de boeren om op een dergelijke bedrijfsvoering over te gaan. De ondernemer moet een passende gedrevenheid hebben om er in ondernemende zin iets van te maken en het produceren van natuur en landschap ook echt als hun taak te zien. De motivatie van boeren zal sterk afhangen van de financieringsmogelijkheden.

Voor sommige landschappen die wel geselecteerd zijn (zoals de grootschalige akkerbouwgebieden waar optimaal geproduceerd kan worden) is het BvN-bedrijf eigenlijk niet in beeld.

Opvallend is dat de grote zandgebieden als de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug buiten de selectie vallen.

Maar ook het veenkoloniaal gebied en grote delen in het zandgebied met jonge heide- en veenontginningen vallen af. De kaart vertoont grote overeenkomst met de historische kaart. Het geeft in grote lijnen de gebieden weer waar zo'n 150 jaar geleden geboerd kon worden, met uitzondering van de sterk ontwaterde beekdalen, die nu buiten de selectie gebleven zijn.

Figuur 18

Overzichtskaart met geselecteerde gebieden waar een gesloten BvN-bedrijf (gelet op de fysische omstandigheden) in principe mogelijk is.

4 Waar is Boeren voor Natuur gewenst?

Zoekgebieden

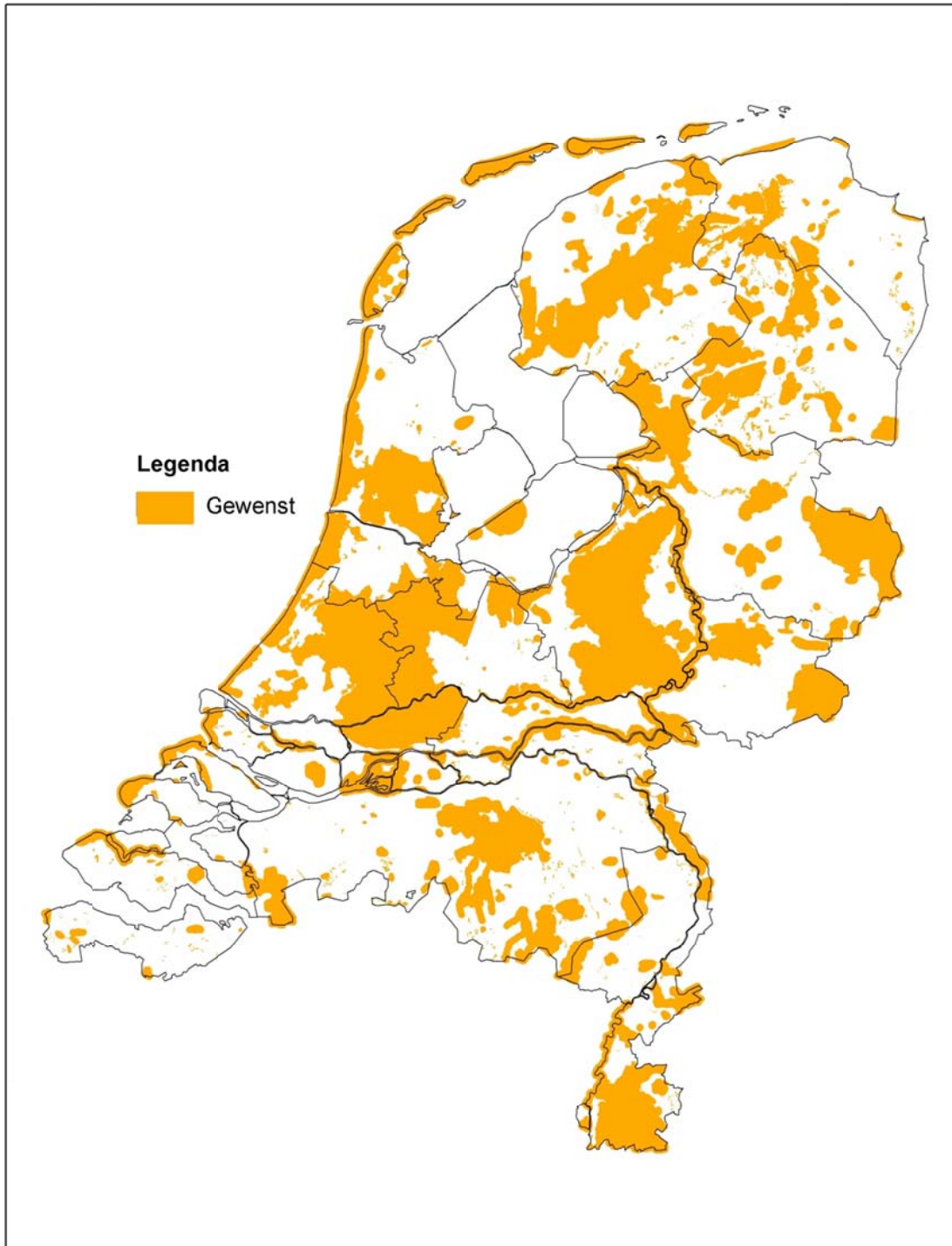
Het zoekgebied voor het Boeren voor Natuur-bedrijf betreft de oude cultuurlandschappen met een landbouw-historie. Natuurgerichte bedrijven sluiten aan bij een maatschappelijke vraag rond natte natuurgebieden met een hoge kwaliteit, waar verdroging en vermessing problemen zijn. Daarnaast is Boeren voor Natuur wenselijk op oude landgoederen waar de gangbare boeren tegen de grenzen van de bedrijfsmogelijkheden aanlopen door de verweving van landbouw met fraaie oude landschapselementen.

Kaart maatschappelijk waardevolle gebieden en bufferzones

Recent is door Alterra een rapport uitgebracht met de zogenaamde maatschappelijk waardevolle gebieden (Berkhout et al., 2010). Het gaat om gebieden die vanuit het beleid als belangrijk voor natuur- en landschaps-waarden zijn gemarkeerd. De verschillende beleidscategorieën worden weergegeven in bijlage 2. De maatschappelijk waardevolle gebieden worden weergegeven in figuur 19.

Behalve *binnen* de waardevolle gebieden is Boeren voor Natuur gewenst in de bufferzones rond Natura 2000-gebieden (zie figuur 21). Doordat op de bedrijven gewerkt wordt met hoge waterstanden (herstel van de historische waterhuishouding) en het gebruik van meststoffen zeer beperkt is, sluiten dergelijke bedrijven perfect aan bij de eisen die vanuit de Natura 2000-gebieden aan de omgeving worden gesteld. Door de bufferzones in te richten met Boeren voor Natuur-bedrijven wordt het proces van verdroging en vermessing van de natuurgebieden gekeerd. Het gewenste grond- en oppervlaktewaterregime (GGOR), dat nu vaak strijdig is met het belang van de gangbare landbouw, wordt door de Boeren voor Natuurbedrijven juist ondersteund (blauwe dienst). En aan de eutrofiering als gevolg van het instromen van meststoffen vanuit landbouwgronden wordt een halt toegeroepen.

Voor de selectiecriteria en bronnen op basis waarvan gebieden zijn aangewezen waarin het beleid wil inzetten op de ontwikkeling van natuur en landschap ('gewenste gebieden Boeren voor Natuur') wordt verwezen naar bijlage 2.

Figuur 19
Overzicht van de maatschappelijk waardevolle gebieden.

Figuur 20

Een voorbeeld van een landschappelijk waardevol gebied is het landgoed Twickel ten noorden van Delden. In dit gebied, dat voor grootschalig, gangbaar boeren steeds minder geschikt is, zijn door de minister van LNV eind 2007 drie pilot-bedrijven Boeren voor Natuur ingesteld.

Legenda

 Buffer van 1 km om natura 2000 gebieder

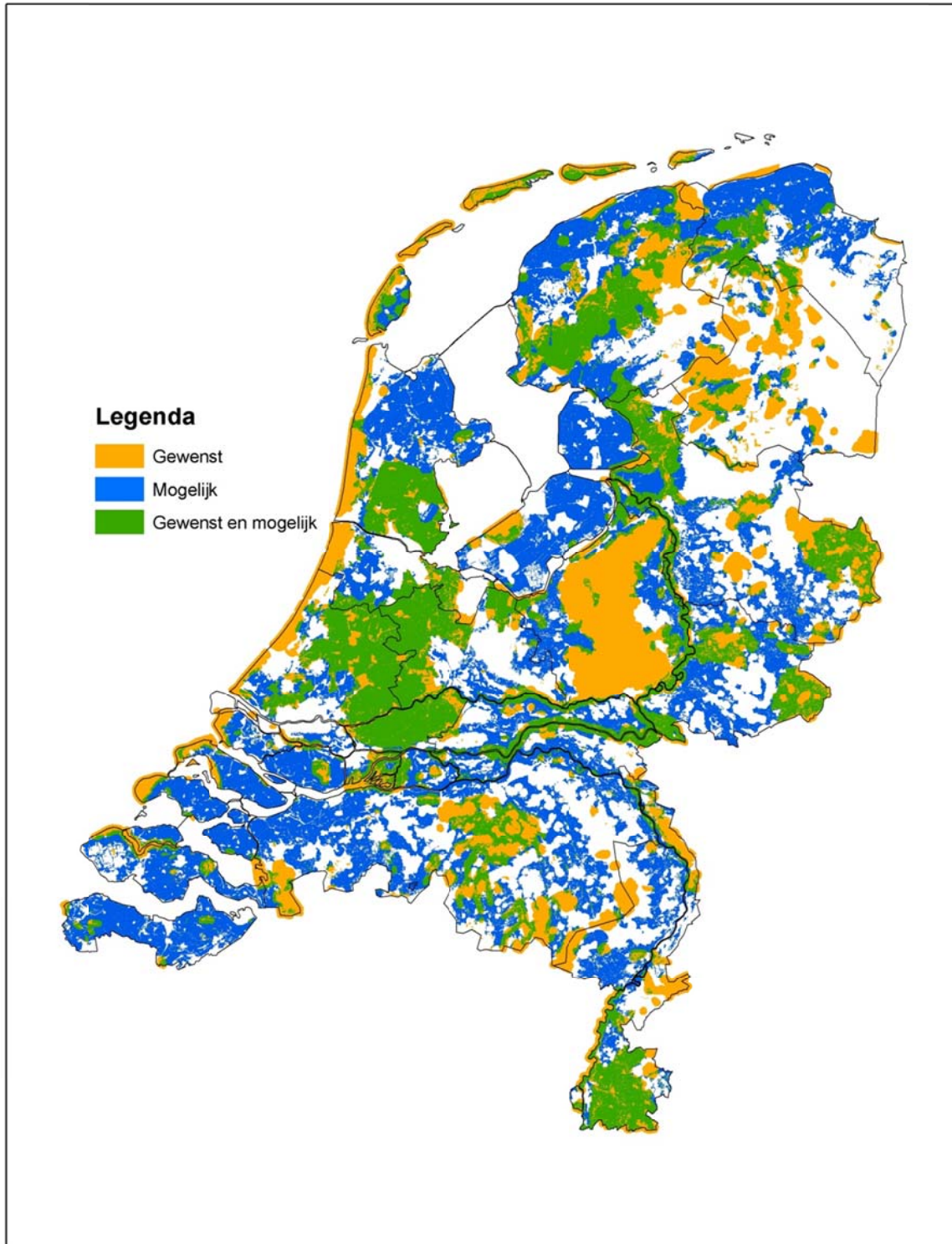

Figuur 21

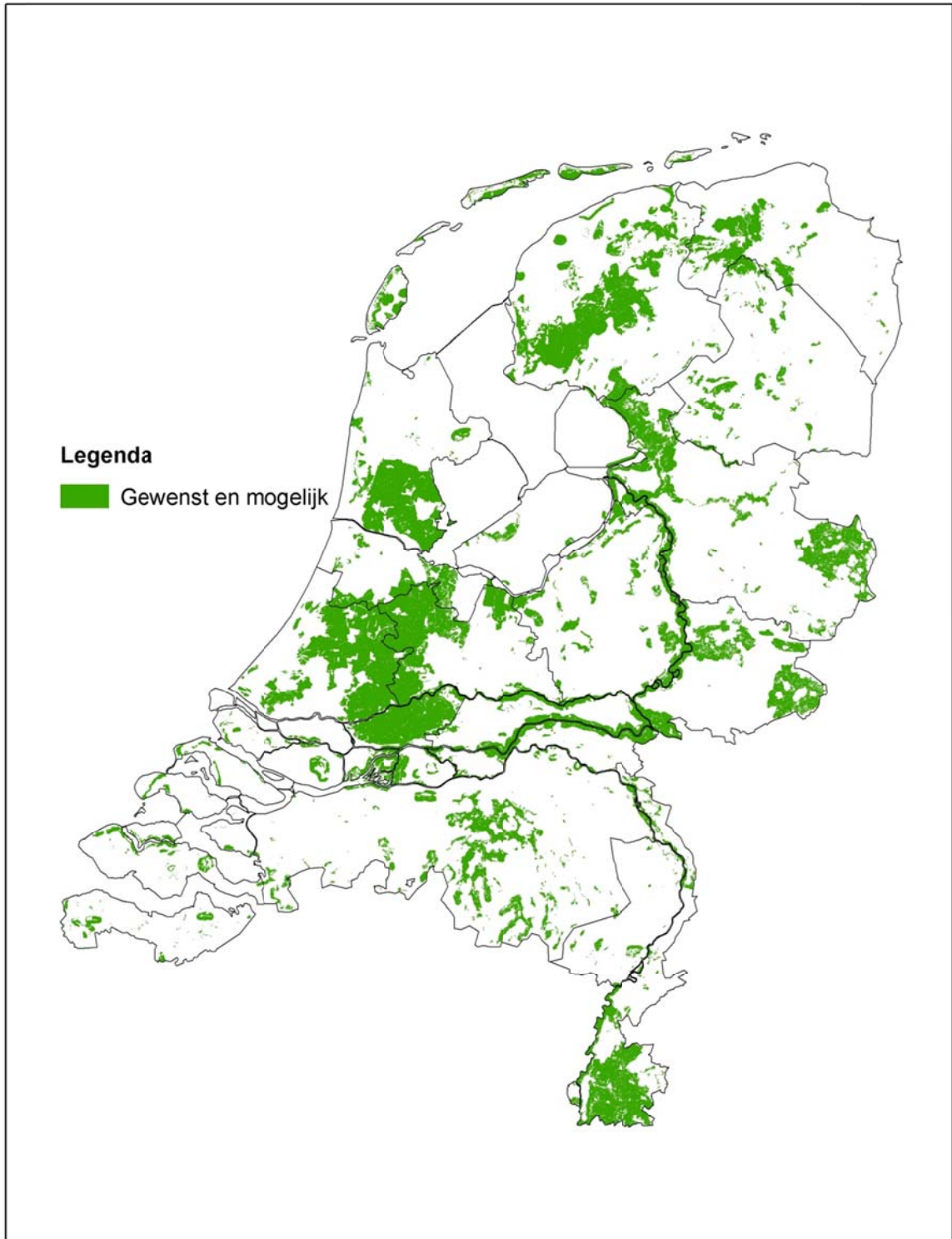
Bufferzones (één km breed) rond Natura-2000-gebieden als gebied waar BvN-bedrijven wenselijk zijn als brug tussen landbouw en kwetsbare natuur.

5 **Waar is Boeren voor Natuur gewenst en mogelijk?**

Door de kaart 'gewenst' en 'mogelijk' te combineren ontstaat een kaartbeeld met de gebieden waar Boeren voor Natuur in de toekomst kansrijk is (figuur 22 en 23). Van de maatschappelijk waardevolle gebieden valt een groot gedeelte af, vooral in de zandgebieden. Omgekeerd is niet overal waar Boeren voor Natuur mogelijk is vanuit het beleid behoefte aan inzetten op de ontwikkeling van natuurwaarden. Toch zijn er ook grote gebieden zijn van overlap. Hiervoor kan BvN een belangrijk instrument worden. Het betreft met name de veenweiden, de wadden, het rivierengebied, beekdalcomplexen in Noord Drenthe en centrale delen van Drenthe, Noordoost Twente, de oostelijke en westelijke Achterhoek, de Veluweflanken, Eemland, Midden Brabant en Zuid Limburg.

Figuur 22
Overzicht van gebieden waar BvN gewenst en mogelijk is.

Figuur 23

Uiteindelijk overzicht van de gebieden waarin Boeren voor Natuur zowel gewenst als mogelijk is.

6 Hoe verder?

Verder prioriteren van gebieden

Het is aan te bevelen om de kaart met gebieden waar Boeren voor Natuur wenselijk en mogelijk is nader onder te verdelen in gebieden met hoge, matig hoge en minder hoge prioriteit. Hoogste prioriteit hebben de gebieden waar veel doelen samenkomen (natuur, water, landschap, cultuurhistorie) die moeilijk met de gangbare landbouw gecombineerd kunnen worden. Waar het concept ingezet kan worden om natuurdoelen te behalen, hangt in eerste plaats af van de bereidheid van boeren om aan het concept mee te doen. Hierbij is een gebiedsbenadering (verschillende aan elkaar grenzende bedrijven) te prefereren boven een individuele benadering in verband met het herinrichten van het watersysteem en het aansluiten van het netwerk van landschapselementen.

Met name rond verschillende Natura 2000-gebieden is er sprake van spanningen tussen het streven om de natuurdoelstellingen te realiseren enerzijds en het streven van gangbare boeren om het productieniveau, dat sterk gekoppeld is aan voldoende drooglegging, anderzijds. Deze gebieden hebben binnen de gebieden die geschikt zijn voor Boeren voor Natuur, vanuit de natuurdoelen geredeneerd de hoogste prioriteit. Door een zone rond Natura 2000-gebieden in te richten volgens de principes van Boeren voor Natuur kan deze tegenstelling overbrugd worden, en kan het een oplossing zijn om uit de impasse te komen. Het concept gaat immers uit van een gesloten bedrijfsvoering die leidt tot verschraling en van verhoogde grondwaterstanden. Bovendien heeft de ligging van extensieve landbouwbedrijven rond natuurgebieden het voordeel dat wilde planten en dieren gemakkelijker vanuit de natuurgebieden in het landbouwgebied kunnen doordringen (zie ook Stortelder, 2009). Ook kunnen de boerenbedrijven worden ingezet voor het beheer van het natuurgebied zelf; de desbetreffende (delen van) natuurgebieden worden dan als een onderdeel van het bedrijf in het ondernemingsplan opgenomen. Voor een gesloten bedrijfsvoering is het een pré als organisch materiaal uit natuurgebieden in de kringloop kan worden ingepast. Als zodanig kunnen beide functies elkaar versterken en aanvullen (verweving).

Rekening houden met inrichtingsmaatregelen

Een andere vraag is waar welke inrichtingsmaatregelen noodzakelijk en wenselijk zijn om Boeren voor Natuur in te passen. In bepaalde gebieden, bijvoorbeeld langs de uiterwaarden en op de wadden, is het concept zonder veel inrichting toepasbaar. Regelmatige overstroming zorgt hier voor duurzaam vruchtbaar hooiland. Maar in de zandgebieden is het gesloten bedrijf alleen mogelijk als de waterhuishouding hersteld wordt met hogere waterstanden. De kwel van het grondwater is in de geselecteerde beekdalen wel aanwezig, maar bereikt niet meer de wortelzone. Verontdieping van het afwateringssysteem is dan een voorwaarde om Boeren voor Natuur met succes toe te passen. Ook dit vraagt om een nadere verkenning.

Financiering

De Europese Commissie heeft in de staatssteunbeschikkingen (N58-05 en N476-07) het subsidiëren van natuurgerichte bedrijven (Boeren voor Natuur) beperkt tot de gebieden Biesland en Twickel. In 2013 wordt duidelijk of die beperking kan worden opgeheven. Vóór die tijd zou het vormgeven van contracten volgens de opzet van de Catalogus Groenblauwe Diensten wel zijn toegestaan. Deze manier van vergoeden is echter nog niet doorgerekend voor natuurgerichte bedrijven (zie Westerink, 2009).

In de pilotgebieden hebben de lagere overheden (gemeenten, waterschappen, regio's en provincies) een grote betrokkenheid getoond door het voor de helft financieren van de jaarlijkse vergoeding voor de deelnemende boerenbedrijven. Gebieden waar cofinanciering beschikbaar is, zouden voorrang kunnen krijgen bij het mogelijk maken van Boeren voor Natuur-projecten.

Behalve cofinanciering vanuit de regio kan gedacht worden aan cofinanciering vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Landbouwmilieumaatregelen in de zin van Pijler II van het GLB zijn in Nederland vormgegeven via SNL (Subsidieregeling Natuur en Landschap). Het valt te overwegen om deze mogelijkheden te verbreden naar bedrijfssystemen, waaronder Boeren voor Natuur (Westerink et al., 2009). Het spoor van Pijler I (inkomenssteun met cross-compliance, volledig EU-gefinancierd) is nog niet onderzocht. In haar recente mededeling stelt de Europese Commissie voor om aandacht te hebben voor Natura 2000-gebieden bij het ontwerpen van voorwaarden voor inkomenssteun (EC, 2010). Wellicht valt te denken aan verplichte extensivering in de bufferzones in combinatie met een top-up op de toeslag. Een dergelijke maatregel zou voor natuurgerichte bedrijven wel voldoende garantie moeten hebben voor de lange termijn en dat past minder binnen de eerste Pijler.

Conclusie

Grote delen van Nederland zijn qua bodem en waterhuishouding geschikt voor een Boeren voor Natuur-bedrijfsvoering. Een natuurgericht bedrijf volgens Boeren voor Natuur is echter bedrijfseconomisch niet haalbaar zonder vergoeding. De overheid zal buiten de maatschappelijk waardevolle gebieden niet snel bereid zijn om voor de andere manier van boeren te betalen. Er is echter overlap tussen de gebieden waar Boeren voor Natuur mogelijk en gewenst is. Deze gebieden hebben prioriteit bij het breder invoeren van het bedrijfsconcept.

Literatuur

Berkhout, P., A. van Doorn, C. de Bont, T. Hermans, H. Naeff en M.J. Smits, 2010. Naar waarde besteed, Advies over de implementatie van de Houtskoolschets, LEI Wageningen UR, Den Haag.

Elbersen, B.S. en M. van Eupen, 2008. Landbouwgrond met hoge natuurwaarden in Nederland op de kaart. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1542.

European Commission, 2010. The CAP towards 2020: meeting the food, natural resources and territorial challenges of the future. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2010) 672 final. Brussels, 18 November 2010.

Gaast, J.W.J. van der, H.Th. L. Masop, H.R.J. Vroon en I.G. Staritsky, 2006. Hydrologie op basis van karteerbare kenmerken. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1339.

Geodesk Alterra, geodatabase; GIS-bestand 'Fysisch-geografische regio's' (aangevuld).

Geodesk Alterra, geodatabase; GEODAN, 'Grenzen bebouwde kom 1996'.

Geodesk Alterra, geodatabase; CBS, 'Wijken en buurten van het CBS'.

Geodesk Alterra, geodatabase; Kadaster, 'Top 10 vector'.

Geodesk Alterra, geodatabase; Alterra, 'Bosstat'.

Geodesk Alterra, geodatabase; VROM, 'Nationale Landschappen 2006'.

Hendriks, K., I. Geijzendorffer, A. van Teeffelen, T. Hermans, C. Kwakernaak, P. Opdam en P. Vellinga, 2010. Natuur voor iedereen: participeren, investeren, profiteren. Essay, Alterra Wageningen UR.

Koomen, A.J.M. en G.J. Maas, 2004. Geomorfologische Kaart Nederland 2008 (GKN2008); achtergronddocument bij het landsdekkende digitale bestand. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1039.

Ministeries van VROM, LNV, V&W en EZ, 2006. Nota ruimte.

Schotten, C.G.J., W.T Boersma, J.D. Kunst, M.L.P. van Esbroek en R. de Niet, 2003. Gebiedenatlas 2003. Overzicht van provinciale en nationale gebiedsindelingen. Bilthoven, RIVM-rapport 408651002/2003.

Stortelder, A.H.F. et al., i 2001. De slechtste grond is de beste. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 312.

Stortelder, A.H.F., 2009. Van je relaties moet je het hebben. Biologische landbouw rond natuurgebieden in de EHS; een meerwaarde? Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1983.

Vos, C.C., J.M. Baveco en M. van der Veen, 2005. Robuuste Verbindingen. Een nadere onderbouwing van de ontwerpregels. Alterra-rapport 1206.

Vries, F. de, 2008. Nationaal Hydrologisch Instrumentarium – NHI Modelrapportage, Deelrapport bodem. Wageningen, Alterra.

Westerink, J., 2009. Onbekende mogelijkheden. Recepten voor Boeren voor Natuur met ingrediënten uit de Catalogus Groenblauwe Diensten. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1805.

Westerink, J., B.C. Breman , M.J. Smits , F.A.N. van Alebeek , G. Migchels , G. Bakker , M.C. van Amersfoort en R.A.M. Schrijver, 2009. Maatschappelijke prestaties. Meer publieke diensten en minder publieke lasten ter invulling van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Alterra-rapport 1961.

Bijlage 1

Selectiecriteria en bronnen voor het bepalen gebieden waar Boeren voor Natuur mogelijk is

Zoals in hoofdstuk 3 beschreven, wordt voor de beantwoording van de vraag waar Boeren voor Natuur mogelijk is, uitgegaan van de zeven verschillende fysisch-geografische regio's (GIS-bestand 'fysisch-geografische regio's' (aangevuld). Voor elke regio is een eigen systematiek gevolgd. De systematiek is uitgewerkt met behulp van selecties uit de Geomorfologische Kaart van Nederland versie 2008 en de grondsoortenkaart van 2006. Hieronder worden de selecties per fysisch geografische regio weergegeven.

Hogere zandgronden

De volgende categorieën zijn geselecteerd uit de 'Geomorfologische Kaart van Nederland versie 2008' (Koomen, A.J.M. en G.J. Maas, 2004. Geomorfologische Kaart Nederland (GKN); achtergronddocument bij het landsdekkende digitale bestand. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1039.)

Geomorfologische categorieën die zijn geselecteerd:

- Beekdal in terras
- Beekdalbodem (hooggelegen)
- Beekdalbodem (laaggelegen)
- Beekdalbodem met meanderruggen en geulen
- Beekdalbodem met veen
- Beekdalbodem, laaggelegen
- Beekdalbodem, zonder veen, hooggelegen
- Beekdalbodem, zonder veen, laaggelegen
- Beekoverstromingsvlakte
- Dalvormige laagte, met veen
- Dalvormige laagte, zonder veen
- Droog dal (+/- dekzand/löss)
- Glooiing van beekdalzijde

Vervolgens zijn alleen die delen van beekdalen geselecteerd waar kwel voorkomt in de mate van tenminste één mm per dag. Voor de bepaling is het kwelbestand (kwelklassen_poly) behorende bij J.W.J. van der Gaast (2006) gebruikt (Van der Gaast, J.W.J., H.Th. L. Masop, H.R.J. Vroon en I.G. Staritsky, 2006): Hydrologie op basis van karteerbare kenmerken. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1339).

Voor de verdere afbakening van geschikte Boeren voor Natuur-gebieden zijn alleen de kwelrijke beekdalen die binnen één km van een enk (oud bouwland) gelegen zijn.

Omdat enken door de mens gemaakt zijn is er voor deze selectie een bestand gebruikt die de bodemopbouw weergeeft (de bodemfysische gelaagdheid in het bodemprofiel tot ca. 1,20 m diepte). De volgende categorie is geselecteerd uit het bestand 'Bodemopbouw (paw) 2006' (F. de Vries, 2008, Nationaal Hydrologisch Instrumentarium - NHI Modelrapportage, Deelrapport bodem) om de enken te selecteren: enk (PAWN_CODE 12).

Toevoeging

Omdat er op de westelijke Veluwerand ook buiten de beekdalgebieden oude enken voorkomen in combinatie met kwelgebieden, zijn aanvullende gebieden geselecteerd. Het gaat om gebieden waar ten minste één mm

kwel per dag voorkomt en die binnen één km van een enk aflaggen (inclusief de enk en het tussenliggende gebied).

Rivierengebied

De gehele fysisch geografische regio Rivierengebied is geselecteerd. Binnen dit areaal zijn de zware kleigronden (komgronden) uitgesloten. Vanuit het overgebleven gebied zijn de enken buiten het rivierengebied die binnen één km zijn gelegen ook geselecteerd.

Zeekleigebied

Binnen het zeekleigebied zijn die gronden geselecteerd die vallen binnen de klassen lichte klei, lichte- en zware zavel en zand. Voor de selectie van deze gronden is het GIS-bestand 'Grondsoorten 2006' gebruikt.

Veenweiden

De veenweiden zijn als geheel geselecteerd door de categorie 'veen' uit het bestand 'grondsoort 2006' te selecteerden en aan het areaal dat geschikt is voor Boeren voor Natuur toe te voegen.

Waddeneilanden

De Waddeneilanden zijn geschikt voor Boeren voor Natuur met uitzondering van de duinen van alle eilanden en de polders van het eiland Texel.

Duingebied

Het duingebied is uitgesloten van de selectie voor Boeren voor Natuur omdat er weinig gronden met een hoge natuurlijke vruchtbaarheid waarop duurzaam gras geproduceerd kan worden (de basisvoorwaarde voor Boeren voor Natuur).

Heuvelland

De gronden die in de Geomorfologische Kaart van Nederland als tussenterras en plateauterras zijn aangemerkt zijn toegevoegd aan het areaal zoekgebied Boeren voor Natuur, omdat hier voldoende water wordt aangevoerd door beken en de löss voldoende water vasthoudt en voldoende vruchtbaar is om zonder kunstmest duurzaam extensief te kunnen boeren.

De volgende categorieën zijn geselecteerd uit de 'Geomorfologische Kaart van Nederland versie 2008':

Plateauterras, bedekt met löss

Plateauterras bedekt met löss

Plateauterras

Terrasrestplateau, bedekt met löss of zandige löss

Schiervlakterestplateau (+/- löss)

Vereffeningsrestterras (+/- löss)

Vereffeningsrestplateau, bedekt met löss

Dalwandterras, bedekt met löss

Lithologisch bepaalde terrasvorm (+/- löss)

Uitsluiting bebouwde kommen en bossen

De laatste bewerking in de selectie van geschikte Boeren voor Natuur-gebieden is de uitsluiting van bebouwde kommen en de bosgebieden. Hiervoor is gebruik gemaakt van de bestanden 'Grenzen bebouwde kom 1996' van GEODAN, aangevuld met het bestand 'Wijken en buurten van het CBS' en alle bossen van de Top 10 (Bosstat.).

Bijlage 2

Selectiecriteria en bronnen van gebieden waar Boeren voor Natuur gewenst is

Voor de selectie 'Gewenst' is gebruik gemaakt van het bestand met Maatschappelijk Waardevolle Gebieden (MWG) (Zie rapport 'Naar waarde besteed, Advies over de implementatie van de Houtskoolschets', 2009, LEI Wageningen UR, Den Haag Projectcode 21403). De gebiedscategorieën worden weergegeven in onderstaande tabel

Dit bestand is aangevuld met:

- de Nationale landschappen toegevoegd uit de Nota Ruimte; GIS-bestand 'Nationale Landschappen 2006'.
- Een bufferzone van één km rond Natura-2000-gebieden.

Metadata gebiedscategorieën bestand naar waarde besteed

Gebiedscategorie	Jaar	Bron	Opmerking
Natura2000 randzones	2008	LNV_DN	De 250 meter randzone rondom de Natura 2000-gebieden per 11 sept 2008 (aangewezen onder Habitat, vogelrichtlijn en NBwet:162 gebieden) (dus exclusief de Natura 2000-gebieden zelf)
EHS	2005	Natuurplanburo / LNV / Alterra	Aggregatie van de provinciale EHS-kaarten. Vervaardigd voor beleidsvorming, -monitoring, -evaluatie en -verantwoording door Directie Natuur
Weidevogels	2004	LNV - DR / Alterra	Belangrijke weidevogelgebieden. Afgeleid van Weidevogels 93 en in febr. 2004 in het kader van de Voorjaarsbalans door Alterra uitgebreid
HNV farmland	2008	Alterra	Zie Alterrarapport 1542
Wetlands	2005	Natuurplanburo / LNV	Natte natuurgebieden in Nederland
Nationale Landschappen	2007	VROM / PBL	Nationale Landschappen: sept 2007. Het geeft de begrenzing weer van de NLS per 1 sept 2007. Gebruikt voor de nulmeting van de NLS-gebieden 2008 van het MNP
Provinciale Landschappen	2005	PBL	De grenzen van de terreinen in eigendom e/o beheer van de provinciale landschappen (Natuurbalans 2005)
Nationale Parken	2007	LNV / Alterra	Grenzen van de Nationale Parken, zoals opgegeven door de secretarissen van de parken in de periode aug-nov 2005 en met een update in jan en aug 2007. Het bestand bevat 21 parken
Rijksbufferzones (incl Recreatie om de stad)	2006	VROM / Kenniscentrum Recreatie, Den Haag	VROM; 4e Nota RO: Bufferzones rondom stadsgewesten / Agenda Vitaal Platteland 2006: Bufferzones en RodS-gebieden
Unesco2008	2008	PBL / RACM	Huidige en voorgedragen UNESCO- werelderfgoed-

			gebieden Nederland augustus 2008
Belvedere 2002 (Unesco 2002)	2002	VROM / Stichting Recreatie KIC	Belvedere-gebieden op de Unesco Werelderfgoedlijst 2002
Reconstructie (Extens. Gebieden)	2006	VROM	
Grondwater-, waterwin-, boringsvrije zones (Gebieden Atlas 2003)	2003	RIVM - MNP / WUR-Geodesk	Beschermingsgebieden voor de kwaliteit van het (grond)water met het oog op de (grond)waterwinning (document: Gebiedenatlas 2003 - RIVM rapport 408651002.pdf)
Bodembescherming (Gebieden Atlas 2003)	2003	RIVM - MNP / WUR-Geodesk	Bodembeschermingsgebieden vanuit de Wet Bodembescherming (document: Gebiedenatlas 2003 - RIVM rapport 408651002.pdf)
Natuurbeschermingswetgebied en en staatsmonumenten (Gebieden Atlas 2003)	2003	RIVM - MNP / WUR-Geodesk	Gebieden met natuurschoon of nat-wetenschappelijke betekenis, die in de Natuurbeschermingswet zijn aangewezen als beschermdde natuur- of als staatsnatuurmonument (document: Gebiedenatlas 2003 - RIVM rapport 408651002.pdf)
Milieubescherming (Gebieden Atlas 2003)	2003	RIVM - MNP / WUR-Geodesk	Milieubeschermingsgebieden afgeleid van provinciale bestanden; Nrd-Holland en Limburg (document: Gebiedenatlas 2003 - RIVM rapport 408651002.pdf)
Verdroging (2000) (Gebieden Atlas 2003)	2000	RIZA / WUR- Geodesk	Verdroogde gebieden met hoofd- of nevenfunctie natuur (document: Gebiedenatlas 2003 - RIVM rapport 408651002.pdf)
Stiltegebieden (Gebieden Atlas 2003)	2003	RIVM - MNP / WUR-Geodesk	Gebieden waarin het aspect stilte bijzondere bescherming behoeft in het kader van de wet geluidshinder of west Milieubeheer. Afgeleid van provinciale bestanden; Zeeland heeft geen Stiltegebieden aangewezen. (document: Gebiedenatlas 2003 - RIVM rapport 408651002.pdf)
LFA gebieden	2007	DLG, GIS Competence center	Probleemgebieden zijn gebieden, die door de provincies (GS) of door de Cie Beheer Landbouwgrond (CBL) zijn begrensd vanwege de voorkomende handicaps en die zijn geplaatst op de EU-lijst van probleemgebieden conform Richtlijn 1257/99/2 (kaderverordening Plattelandsontwikkeling). Het eerste bestand stamt uit 1993

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

Meer informatie: www.alterra.wur.nl